

An ornate Art Nouveau illustration featuring several figures. At the top, a woman in a long dress sits on a decorative throne, holding a rose. To her left, another woman stands, also holding a rose. To the right, a woman in a dark dress looks upwards. In the lower left, a woman in a long, patterned dress stands, holding a sword. In the lower right, a winged cherub sits on a pedestal, holding a scroll. The background includes architectural details like a building and a fountain. A large, decorative oval frame in the center contains the title and other text.

Joghistoria

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék
Tudományos Diákkörének
folyóirata

XVI. Évfolyam 2. szám

Kedves Olvasóink!

A Magyar Állam- és Jogtörténeti Tudományos Diákkör (MÁJT TDK) nevében sok szeretettel köszöntünk Titeket. A Joghistoria jelenlegi számában a perrel, peres eljárással és büntetés-végrehajtással kapcsolatos cikkeket olvashattok. Reméljük, hogy e szám is mindenki számára kellemes és hasznos időtöltést, az elsőéveseknek pedig az érdekességek mellett a tantárgyhoz kapcsolódó tudásanyagot is kínál. A rövid tanulmányok egy-egy adott témában mélyebb ismeretek feltárására törekednek, a lap maga tudományos és ismeretterjesztő célokra egyaránt hivatott.

A Joghistoria olvasása mellett – ha igazán össze akarjátok kötni a kellemest a hasznossal – ajánljuk a TDK üléseket, melyek során még jobban elmélyedhettek a jogtörténetben, a szakma nagyjait hallgathatjátok, és kérdéseket tehettek fel nekik. Az üléseket mindig a hallgatóság – tehát TI – alakítjátok, a szakmai részek mellett nagy hangsúlyt kapnak az érdekességek, az átfogó ismeretek, a hallgatóbarát előadásmód, valamint az interaktivitás. Ha kérdésetek van – akár a féléves programokkal, előadásokkal, akár az anyaggal kapcsolatban, forduljatok hozzánk nyugodtan, vagy látogassatok el a <http://www.majt.hu> oldalra.

A Magyar Állam- és Jogtörténeti Tudományos Diákkör tagjai

majttkd@gmail.com

Csatlakozz hozzánk a **Facebook**-on is!

<http://www.facebook.com/MAJTSDK>

Tartalomjegyzék

1. **Nikula István:** A királyi igazságtól az új Kúriáig
2. **Palguta Virág és Szeredi Kristóf:** Különleges bizonyítási eljárások
3. **Kepler Norbert:** Bűn és büntetés viszonya a XIX. századi Magyarországon és Nyugaton
4. **Szabó Anna:** A magyar bírósági szervezet a kiegyezéstől az I. világháborúig
5. **Mireisz Tímea:** Egy ítélet súlya
6. **Barta Áron:** Adalékok a Lex Biszkuhoz
7. **Cikkíró pályázat nyertesei:**
 - **Körmendi Zsófia:** A sedria
 - **Szentgáli-Tóth Boldizsár Artúr, Milánkovich András:** A magyar történeti alkotmány értelmezése (A közjogi átalakulás és a történeti alkotmány)
 - **Hederics Viktor:** Az ezerarcú hóhér

A király igazságától az új Kúriáig

írta: Nikula István

Aperes eljárások során kulcsszerepet betöltő bíróságok közül a legfelső szintek mindig is a közfigyelem középpontjában álltak. A jogkeresők nem csak manapság, hanem korábban is – ha teheték – ügyeiket a legmagasabb fórum elé vitték. Mivel a legújabb változások immár a bírósági szervezetünket is elérték, ezért érdemes megvizsgálni, vajon jogtörténetileg szerves fejlődés eredményeit látjuk-e.

Szent István király állama a korai „jogbiztonság” mércéjével mérve Európa élvonalába tartozott. Ezt alapvetően befolyásolta az igazságszolgáltatás helyzete, amely már a kezdetektől fogva összekapcsolódott az uralkodó személyével. Ez azért is alakulhatott ki, mert mind a vallás, mind korszak joga a királyt az igazság és a béke védelmezőjének tekintette. Egyes adatok szerint már a legkorábbi időktől kezdve esküt kellett tennie e feladatának ellátására.

Az Árpádok idejében a király e kötelességét személyesen, alkalmanként maga mellé emelt méltóságokkal látta el, vagy a királyi tanácsban mondott ítéletet. Sőt a XII. század végére kibontakozott egy országos jogszolgáltató fórum, a székesfehérvári törvénylátó napok is. Azonban az ügyek felszaporodásával uralkodóink feladata egyre terhesebbé vált, így legszívesebben helyettesítési úton kívánták biztosítani a legmagasabb szintű törvénykezést, a nádor, az országbíró, később a kancellár segítségével. Azonban királyaink akármennyire is szerettek volna a perekől szabadulni, akármennyi helyettest jelöltek is ki, a nemesek azért csak a királyhoz fordultak a legszívesebben. A legbefolyásosabb körök mindig megtalálták a módját, hogy a király elé terjeszthessék ügyüket. Az uralkodók pedig nemigen kerülhették meg a kívánságukat, amit bizonyít a tény, hogy még évszázadokkal később, a mohácsi csatát megelőző évtizedekben is nem kevés idejüket kötötte le a személyes ítélezés.

Az ad hoc-jellegű esetek mellett azért egyre jobban jelentkezett az igény az állandóan működő fórumokra. A XV. század második felében, a királyi udvarban jött létre a királyi tábla, amely az első ilyen jellegű szervnek mondható. Ezzel egy időben az országgyűlés is magának követelte egyes ügyek elintézését: a legtipikusabbak a hűtlenségi perek voltak. Bármennyire is állhat meg egyes esetekben az angol-magyar alkotmányjogi fejlődés hasonlósága, azt ki kell jelenteni, hogy a Lordok Háza által gyakorolt széles ítélező tevékenységet a magyar országgyűlés nem végzett¹. A Habsburgok trónra kerülése a magyar törvénykezési fórumokat sem hagyta érintetlenül. A nádori széket a XVII. századtól immáron hétszemélyes táblának hívták, mellette a királyi tábla alárendelt helyzetbe került. Mivel a Habsburg királyok idején a személyes

¹ Arról nem is beszélve, hogy a sajátos brit fejlődési út aztán legfelső bírósági szerepet is adott parlamentjük felsőházának, ami még a XX. században is érvényesült! Szerepe azonban az új évezredben egyre csökken. 2003-ban megszűnt az egyik legősibb tisztség, a lordkancellári poszt. Viselője egyszerre volt felsőházi elnök, legfőbb bíró és a brit kabinetben kvázi „igazságügy miniszter”. 2009-ben aztán a tradíciókkal szakítva végleg megvonták a Lordok Házától az ítélező funkciót, mivel létrejött az Egyesült Királyság Legfelső Bírósága.

bíráskodás (már csak a külhoni tartózkodás miatt is) megszűnt, ez az új fórum rendkívüli népszerűségre tett szert.

Az ismert 1723. évi bírósági reform jelentősebb módosulásokat jelentett a felsőbbbíráskodásra nézve is. A törvény értelmében immár Királyi Kúriának nevezzük a legfelső, állandóan működő, rögzített hatáskörű fórumot, aminek elnöke a nádor lett. A Kúria² két tagozatból állt, az egyik a magasabb szintű hétszemélyes tábla, a másik pedig a királyi tábla volt. A 48-as forradalomig a rendszer fennállt, sőt a neoabszolutizmus évei után az 1861-es Országbírói Értekezlet is változatlan formában kívánta újból visszaállítani a Kúriát, amely így a pesti Barátok piacán újra megkezdhette működését³. Már a dualizmus időszakában született az a törvény, amely a Kúria szervezetét kialakította, így jött létre a két osztálya, a semmítőszék és a legfőbb ítélőszék. Egyébként ebben az időben rendezték az országbírói posztot is. A történeti címet a Kúria elnöke viselte, azonban 1884-ben a két tisztséget szétválasztották: az országbíró mint zászlósúr, a parlament felsőházában kapott helyet, illetve a koronázások alkalmával a királyi pálcát vitte. Tehát hosszú „pályafutása” után az országbíró ítélkező feladatát még a XIX. században elvesztette.

Az 1949-es új Alkotmányt követően immáron Legfelsőbb Bíróság megnevezést kapott Magyarország igazságügyi csúcsszerve. Azonban a tevékenysége célja sajnos jelentősen módosult. 1934-ben az akkori kúriai elnök, dr. Juhász Andor így fogalmazott: „Mihelyt a bírónak lelkiismerete parancsa helyett akár az állami végrehajtó hatalom gyakorlóinak, akár politikai vagy társadalmi irányzatoknak, avagy hatalmaskodó peres feleknek tetszéséhez kell alkalmaznia ítéletét, nem bíró az többé.” Egy évtizeddel később ezen ars poetica hosszú-hosszú évekre elveszítette érvényét.

Az 1989-90-es évek politikai rendszerváltását követő évtizedben a magyar igazságszolgáltatási rendszer történelmi, de egyben szükségszerű reformfolyamaton esett át. Az Alkotmány- és törvényváltozások eredményeként a magyar bíróságok ítéletüket – mind a mai napig – a Magyar Köztársaság nevében hozzák. További jelentős változásokat hozott az 1997. évi törvény a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról. Ez a Legfelsőbb Bíróságot is érintette, mivel megszűnt a korábbi szervezeti különállása, és az egységes bírósági rendszerbe integrálódott. A reformig egyébként a magyar bírósági rendszer az igazságügyi miniszter felügyelete alá tartozott (ami európai szempontból az egyik szélsőséges

² Maga a Curia szó eredetileg „hatósági színhelyet” jelentett, később a királyi udvart jelölte, csak legvégül vette fel a legmagasabb bírósági fórum-jelentést

³ A színhely azért is érdekes, mert ennek a helyét őrzi az a belvárosi Curia utca, amit az Egyetem térről a Ferenciek tere felé sétálva láthat az ember.

igazgatási modellnek minősíthető, bár Ausztria és Németország is ezt a módszert követi, igaz, nagyon erős társadalmi kontrollal), a változások után létrejövő OIT viszont már igazgatási téren is autonómiát biztosított.

Így érkezünk meg napjainkba, amikor már ismertek a bírósági szervezetrendszer érintő új sarkalatos törvények. Az Alaptörvényünk értelmében 2012. január elsejétől Magyarország főbírósága újból a Kúria lesz. A korábbi jogszabályoknak megfelelően az ítélezés mellett továbbra is a feladatai közé fog tartozni a jogegység biztosítása. Azonban már nem találjuk a jogszabály-kezdeményezési, valamint a véleményezési jogot, amit a Legfelsőbb Bíróság mostani vezetése is szóvá tett.

A Kúria elnökének is jogkörcsökkentést kell elviselnie, mivel elveszti országos igazgatási feladatait (amit az LB elnök ma az OIT elnökeként ellát), tevékenysége saját bíróságára korlátozódik. Létrejön viszont az Országos Bírósági Hivatal, melynek elnöke példátlanul széles jogosítványokkal fogja igazgatni igazságszolgáltatási rendszerünket: a sarkalatos törvény három oldalon keresztül sorolja különféle jogait.

Elmondhatjuk, hogy az új Kúria nem jelent jelentősnek mondható változást a bírósági eljárások szempontjából, a legmagasabb szintű igazságszolgáltatás mellett biztosítani fogja a jogegységet hazánkban, ahogy ezt a Legfelsőbb Bíróság is ellátta. Igazgatási szempontból viszont Európában még nem tapasztalt irányt választott a jogalkotó. Az ismert igazgatási modellek egyikébe sem tartozó új rendszert az OBH elnökének egyébként ellenőrizetlen pozíciója határozza majd meg. Az Főbíróságunk már bizonyított, utóbbi tesztje viszont még csak most indul, az eredményekre pedig még éveket kell várni...

Felhasznált irodalom:

Mezey Barna (szerk.): Magyar Alkotmánytörténet, Osiris Kiadó, Budapest, 2003

<http://www.lb.hu>

<http://www.parliament.uk>

2011. évi törvényjavaslat a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról

Különleges bizonyítási eszközök a középkorban

írta: *Palguta Virág, Szeredi Kristóf*

A középkori peres eljárásban, ha a bíróság nem tudott fényt deríteni az igazságra, sor kerülhetett az istenítéletre, mint bizonyítási eszközre. Az istenítéletek régről maradtak ránk. Létezésének oka az emberek hite egy természetfölötti hatalomban, a keresztényeknél Istenben, aki szerepet vállal a földi igazságszolgáltatásban. Isten olyan igaz bíró, aki nem hagyja el az ártatlant. Az emberek égi igazságszolgáltató hatalomban való hitére kiváló példa a háború, hisz az emberek úgy hitték, az égi hatalmak döntenek el, ki győz. S talán mégjobb példa a védőháború, ahol fölkészüléskor áldoztak, imádkoztak a háborúra készülők isteneikhez, védelem reményében.⁴

Az istenítéletek

Kálmán törvényeiből tudjuk, hogy istenítéleteket csak a püspöki székesegyházakban, a pozsonyi és a nyitrai nagyprépostságban lehetett tartani. Ennek egyik oka az volt, hogy hiteles helyek lévén jegyzőkönyvet vezethettek a próbák lefolyásáról. A Váradi Regestrum az egyetlen, ami fennmaradt közülük. Fráter György váradi püspök felismerte jelentőségét, lemásolta, 1550-ben a saját költségén kinyomtatta, így a könyv nem lett az enyészeté. A Váradi Regestrum az 1205-1235 közötti 389 istenítéletet tárgyalja. Érdekesség, hogy említi a peres felek, a bírák nevét, társadalmi állásukat, lakhelyeiket stb., így nemcsak az istenítéletekkel kapcsolatban, hanem ősmagyar személynévi, jogtudományi, családtani, egyháztani tekintetben is rendkívül becses.⁵ A Magyarországon leginkább elterjedt istenítéletek az eskü, a tüzesvas-próba és a bárhaj, de további istenítélet formákat is ismertetünk az alábbiakban.

Az eskünél a vádlott átkozódva kérte magára Isten büntetését, ha nem mondana igazat. Bár korunk embere számára az eskü tűnik a legkevésbé félelmetes istenítéletnek, a középkori ember számára talán ez volt a legeslegfélelmetesebb próba. Ennek oka az a hit, miszerint a hamis esküvőt mindig utoléri a büntetés.

A tűz- és vízpróba létrejöttének oka valószínűleg az az ónépeknél megtalálható hit, hogy a tűz és víz istenek, vagy ezek közvetlen megnyilvánulásai. A tűzpróba valószínűleg Kelet-Indiában jelent meg először, Európában pedig a görögöknél (pl. Szophoklész: Antigonéjában) és a rómaiaknál.⁶ Többféle próbát is ismerünk: pl. a vádlott tűzbe tette a kezét vagy viaszos ingben égő farakáson ment át. A legelterjedtebb nálunk a tüzesvas-próba volt. A próbánál feltétlenül jelen kellett lennie a vádlónak, a vádlottnak, és a

⁴ Kandra (1897): A Váradi Regestrum 1-2.o

⁵ Bunyitay: A Váradi Regestrum

⁶ Kandra (1897): A Váradi Regestrum 4-6.o

pristaldusnak (ő volt a hatósági képviselő). Nyolc nap állt rendelkezésükre megjelenni, nyolc nap után automatikusan a jelenlevő fél javára dőlt el az ügy. A próba előtt három nappal vászonba csavarták a vádlott kezét és lepecsételték, nehogy bármiféle bűbajoskodással élhessen. Ezután három napos kenyéren és vízen történő böjt következett, imádságok kíséretében. Az istenítélet eszköze egy vasdarab volt, amelyet maga a püspök szentelt meg. Ha a vas elveszett, új vas találásáig szünetelnie kellett az istenítéletnek. A vas, az istenítéleti hely és a tűz minden esetben meg volt szentelve. A pap, misemondó ruha nélkül fogóval megfogta az oltár előtt heverő vasat, s miközben a tűzbe rakta és szentelt vízzel meghintette, a „Minden alkotmányok az urat áldjátok!” kezdetű zsoltárt mondta. A vádlottat kétszer is felszólították, hogy ha bűnös, gondolja meg magát, s csak miután legvégül is ártatlannak vallotta magát, került sor a szentelt vas megfogására. A vasat meztelen kézzel 9-12 lépésnyire kellett vinni, s ezután újabb három napig bekötötték a vádlott

kezét. Három nap után kibontották, s ha az illető keze nem kezdett gyógyulni, bűnösnek tekintették. Nem véletlen, hogy gyakran az illető a kibontás előtt az egyházba menekült, vagy világgá ment. Megemlítem, hogy utólag nem kevés jogtudós bírálta a tüzesvas-próbát, mivel sok példa található arról, hogy a tüzes vas nem égetett, avagy ha papra került volna sor, az hirtelen felmentetett az ítélet alól. Érdeemes azonban elgondolkodni azon, ha mindenki megégett volna, vagyis mindenki bűnös lett volna, aki tüzesvas próbának veti alá magát, soha nem terjedhetett volna így el ez az ítélkezési forma. Visszaélésekre se gondoljon senki, sőt, gyakori példáját láthatjuk a váradi tüzesvas-próbák sorában, hogy alattvaló az urával, ügyefogyott a tehetősssel szemben nyer.⁷

A vízpróbának két formája ismert. Az egyik a forróvíz-próba, amikor egy forrásban lévő vízzel teli üstből követ vagy gyűrűt kellett kivenni. A másik próba hideg vízzel történt: a vádlottat mély vízbe dobták, kezeit-lábait összekötve (jobb kezét a bal lábához és fordítva). Ha nem merült el, bűnösnek találták. Főleg boszorkány-perekben alkalmazták, mivel úgy tartották, a borszorkány úszik a vízen, akárcsak a parafa, hiszen úgy vallották, a bűbajoskodók testük természetes súlyát elveszítik, túl könnyűek. A mérleg-próba szintén ezt vizsgálta, ha az illető a méretéhez képest jelentősen könnyű volt, bűnösnek mondták.⁸

A tetemrehívás ősmagyar istenítélet, más néven holttest próbája. Azt hiszem, itt csak Arany János nevét kell megemlíteni, és mindenkinek ismerős lesz, miről szól a próba. A tetemre hívásnak akkor volt helye, mikor valaki erőszakos halált halt, és sehogy sem tudták kideríteni, ki a gyilkos. A gyanúsítottaknak eskü vagy átokmondás közben meg kellett érinteni a halott sebét vagy köldökét. Akinél elváltozást tapasztaltak,

⁷ Bunyitay: Az isten-ítéletek; Kandra (1897): A Váradi Regestrum 10-11. 18-22. 25-30.o

⁸ Bunyitay: Az isten-ítéletek; Kandra (1897): A Váradi Regestrum 9-10.o

például megmozdult a halott, megváltozott színében, vagy sebe vérezni kezdett, azt tartották gyilkosnak. Arany balladájához képest kevésbé ismert történetekből is fellelhető a tetemrehívás, például Oroszlánszívú Richárdnál, aki hadilábon állt atyjával, II. Henrikkel. Azt mondják, hogy amikor Richard a királynak ravatalához lépett volna, a halott orrán-száján vérezni kezdett, s még magára Richardra is buggyant a vérből.⁹

A tolvajokat a Szent falat próbájával tesztelték. Adtak nekik egy-egy falat szentelt kenyeret és sajtot, s ha a torkán akadt az illetőnek... nos, nem járt jól. Hasonló próba élt Magyarországon, méghozzá a boszorkánysággal vádolt nők esetében. A vádlottnak és egy ártatlan személynek vajat kellett készítenie, amit odaadtak egy kutyának vagy egy macskának, és ha az állat az ártatlantól kapott vaját elfogadta, a vádlottét viszont nem, a per bizonyosságot nyert.¹⁰

A sorsvetésnél két vesszőszál közül az egyikre egy keresztet róttak, majd kendőbe takarva elhelyezték az oltáron. Egy pap vagy egy ártatlan gyermek választott a kettő közül, és ha a keresztet vette ki, a vádlott ártatlannak bizonyult. Szokásban volt továbbá a sorsvetésnek egy másik formája is: a könyves sorsvetés. A görögök Homéroszt, a rómaiak Vergiliust, így a keresztények a Szentírást ütötték föl véletlenszerűen, és az így kinyílt oldalon kerestek választ az adott kérdésre.¹¹

A következő két istenítéletről biztosan tudjuk, hogy keresztény eredetűek. Az egyik a feszület próbája: a perlekedő két felet egy kereszt elé állították, s ki kellett feszíteniük karjaikat, mint a keresztre feszített embereknek. Aki először leengedte karját, az volt a bűnös. A másik ilyen próba a szent ostya próbája, vagy más néven az úrvacsora próbája volt. Leginkább az egyháziak ellen gyakorolták. A vádlottnak áldoznia kellett, mert úgy tartották, hogy aki bűnös léteire áldozik, azt Isten örök kárhózzal bünteti meg.¹²

Nyoma van a babonákban népies, vagy magán istenítéleti próbáknak.

Ilyen például a szita-istenítélet. A tolvajt keresték meg vele olyan módon, ha valakinek valamely elveszett, egy nyitott olló két hegyére állítottak egy szitát, az olló forgóját megfogták ketten, azután az egyik elmondott egy mondókát: „Szent Péter és Szent Pál, Monn meg nekem igazán, Ki lopta el a... (például ruhám)”. Ezután elsorolták azokat a neveket, akik gyanúsak voltak, és akinek a nevére megfordult a szita, azt tartották tolvajnak. A Rosta-istenítélet

⁹ Kandra (1897): A Várad Regestrum 11-15.o

¹⁰ Bunyitay: Az isten-ítéletek

¹¹ Kandra (1897): A Várad Regestrum 8-9.o

¹² Bunyitay: Az isten-ítéletek

esetén ha valami szőrén-szálán eltűnt a háztól, beleszúrtak egy rosta kávéjába egy ollót mind a két ágával, azután két asszony egymással szembe állva az olló fülének alsó részénél hüvelykujjukkal fölemelték azt. Az egyik azt mondta ezután: „Fordulj resta, Palya lopta-e el...?”, s itt is elhangzott az összes gyanúsított neve.

Akinél a rosta elfordult, arról hitték, hogy tolvaj.¹³

Hozzá kell tenni, hogy az istenítéleteknek volt némi békítő célzatuk is (ezt mutatja, hogy a Várad Regestrumban a bűnügyekből 67 egyezséggel zárul). A perköltségek hatalmasak voltak, ami próbálta csökkenteni a perlekedéshez való kedvet. A büntetés pedig határozottan elrettentőnek mondható, lévén, hogy a vesztés félnek kiszúrták a szemét, elkobozták javait, eladták családtagjait, s ő maga, mint elátkozott, hazátlanul bolyonghatott a továbbiakban. Működtek továbbá békéltetők, akik hivatalból, ingyen próbálták békíteni a vitában álló feleket. Az istenítéleteket előkészítő, napokig tartó szertartásoknak szintén volt békítő hatása. Jó példa erre egy 1304-es eset. Gutkeled nembeli Dobi Dorognak és „Vak” Dorognak fiai bírói meghagyásra megjelentek a várad székesegyházban, hogy Szent László sírjára esküt tegyenek, de „a fény, a komoly, megható áhítat, mely e sirt környezé, a nagy néptömeg, mely e sir előtt ájtatosságát végzé, mint mindenkor, most is hatott a perlekedők kedélyére”, s a felek kibékültek.¹⁴

A perdöntő bajvívás¹⁵

Az előzőekben felsoroltakon kívül az istenítéletek között kell számon tartanunk a párbajt (duellum) is. Az istenítéletek egyik formájáról lévén szó itt is azt hihetjük, hogy valamiféle egyházi eredettel bír, vagy

¹³ Kandra (1897): A Várad Regestrum 16.o

¹⁴ Bunyitay: Az isten-ítéletek

¹⁵ A fejezet főként Pesty Frigyes (1867): A perdöntő bajvívások története Magyarországon című könyve alapján íródott.

legalábbis az Egyház által jóváhagyott szokással állunk szemben, ám ez egyáltalán nem igaz. A bajvívás története is visszanyúlik a keresztény korszak előtti időkre, és kialakulása a több népcsoportnál is megtalálható háborús istenségbe vetett hitben gyökerezik. Dacára a pogány eredetnek, az istenítéletek egyéb formáit az Egyház végül befogadta a szokásos bizonyítási eljárások közé, sőt, azok lebonyolításában is komoly szerepet vállalt, mint azt láthattuk. A párbaj első jellegzetességét azonban éppen abban találjuk, hogy kivételt jelentett ez alól, amit a következő példák is fényesen bizonyítanak. I. Miklós pápa (858–867) először úgy rendelkezett, hogy a bajvívás elkerülése érdekében mindig fenn kell tartani a kibékülés lehetőségét, majd később egyenesen istenkísértésnek nevezi az eljárást. Dániában pedig azt látjuk, hogy a kereszténység mellett elkötelezett Harald király és püspöke, Poppo közbenjárására az egyébként nagy hagyományokkal rendelkező bajvívást megfosztották istenítéleti szerepétől és helyét a tüzesvas-próbája vette át. Magyarországon azonban – az Egyház minden erőfeszítése ellenére is – valós részét képezte a peres eljárásnak a párbaj, melyben az emberek az isteni akarat közvetlen megnyilvánulását látták.

Először foglalkozzunk azzal, hogy kik és hogyan válhattak a bajvívás szereplőivé! Ennek egyik módja, ha a peres ügyben a felperes, vagy akár az alperes kihívja ellenfelét párbajra, a bíró beleegyezésével. Ebben a helyzetben mindenekelőtt azt kell látnunk, hogy ennek előfeltétele volt a fegyverviselési jog, amivel csak a szabad emberek bírtak. Maga a kihívás a bajra szólító jegy (*signum duelli*) átnyújtásával történik, melyet a másik félnek át kell vennie, ami a köztük létrejövő bajvívási szerződésnek volt a mindenki által felismerhető, egyértelmű jele. A párbajra csak közös megegyezés alapján kerülhetett sor, tehát csak akkor, ha azt mindkét fél elfogadta. Az említett bajra kihívó jegy hazánkban rendszerint a facövek, vagy pálca volt, de más országokban ez különböző lehet, így például a francia területeken úgy történt, hogy a kihívó földre dobott kesztyűjét kellett a kihívottnak felvennie. Ha a bíró jóváhagyásával ez a procedúra lezajlott, a két fél között sor kerülhetett a párbajra. A másik esetet az jelentette, ha a felektől függetlenül a bíró ítéletével rendelte el a bajvívást, mint végső bizonyítási eszközt. A bíró pedig szokás szerint így járt el a súlyosabb bűncselekmények esetében, mint a felségsértés, gyilkosság, rablás, hatalmaskodás, birtokháborítás, stb. Abban az esetben is ehhez a bizonyítási eszközhöz folyamodhatott a bíró, ha az előzetes bizonyítási eljárás eredménytelennek bizonyult, vagy állítását mindkét fél tanúkkal megfelelően bizonyítani tudta, ezért vitájukat nem lehetett eldönteni.¹⁶

Miután a két fél a párbajban megegyezett, vagy a bíró által arra ítéltetett, meg kellett határozni a párbaj körülményeit. Az egyik legfontosabb kérdés, hogy a felek személyesen, vagy úgynevezett viadorok által, közvetve vívják meg a bajt. Ennek eldöntése a feleken is múlhatott, vagy a bíró is

¹⁶ Hajnik (1899): A magyar bírósági szervezet és perjog... 262-263.

meghatározhatta ítéletében.¹⁷ Kivételt jelentettek azonban a nők és a papok, akik személyesen nem, csak viadorokkal vettek részt párbajban. Itt nyílik lehetőségünk a viadorokról is beszélni. A viador először is lehetett kezdő vagy gyakorlott harcos. A bíró joga volt eldönteni, hogy a két fél közül ki melyet választhatott magának. Ha az előzetes bizonyítási eljárás során a felek közül az egyik ártatlansága valószínűbbnek látszott, úgy ő fogadhatott gyakorlott viadort a másik kezdő viadorával szemben, egyébként egyenlő feltételeket biztosítottak számukra. A viadort feltehetően nagy összegű bér illette meg, ami ellen VI. Kelemen pápa tiltakozott is Nagy Lajoshoz intézett 1344-es levelében, hogy emiatt méltánytalan a papokat nem kis költségükre és veszélyükre viador által bajvívásra kényszeríteni.¹⁸ Magyarországon – más államoktól eltérően – a sikeres viadort tisztelet és megbecsülés illette, amit mi sem bizonyít jobban, mint hogy a királynak saját viadori hivatala volt, melynek feladata a közbiztonságra veszélyes bűnözők legyőzése a velük vívott bajban. A királyi viador ráadásul érdemei szerint nemesi címet is kaphatott, valamint tisztjét bizonyosan tovább is örökíthette, hiszen tudjuk, hogy a viadori hivatalt egy évszázadig ugyanazon család tagjai látták el (Budafalvi Péter és leszármazói). A viadorok árulásuk, megfutamodásuk esetén azonban komoly büntetésre számíthattak.

A párbaj egyéb körülményeinek meghatározásáról érdemes említeni, hogy ideje a tavaszi, nyári, vagy őszi évszakra eshetett, az elrendelésétől számítva pedig elég időt biztosítottak arra, hogy a felek megfelelően felkészülhessenek rá. Kezdetben alkonyatkor, majd később még alkonyat előtt tartották meg a viadalt. Ami a helyszínt illeti, a szabad ég alatt, a települések határában gyakran emberkéz által emelt halmokon, nyilvánosság előtt történtek a bajvívások. A források állandó, vagy szokásos helyszíneként emlegetik Budát, de több településnév is feltehetően ezen eseményeket őrzi, úgy mint Bajtény, Bajod, Bajcsa, Bajta, stb. Fontos szempont volt, hogy a párbajra csak akkor kerülhetett sor, ha a király vagy a párbajt a nevében elrendelő rendes bíró (nádor, országbíró, kancellár, személynök) a helyszínen megjelent. Ebből a szo-

kásból adódott 1299. év első felében a konfliktus, amikor is Csák Máté, ki akkor nádori címet viselt, III. Andrással szemben a hatalmát próbára téve egy éppen esedékes párbajt a király távollétében indított meg a király akarata ellenére. Ennek eredményeként pedig III. András később eltávolította őt a nádori posztról.

Ezeket túl meghatározásra került még, hogy a küzdelem lóháton, vagy gyalog történjék, a fegyvernemet is kiválasztották, valamint azt, hogy a küzdelem az első véres sebesülésig, vagy

17 Hajnik (1899): A magyar bírósági szervezet és perjog... 264

18 Hajnik (1899): A magyar bírósági szervezet és perjog... 265.

az egyik fél haláláig tartson. Utóbbira csak kivételesen, bizonyos főbenjáró bűnök esetén került sor.

Miután minden körülmény tisztázásra került, következett a bajvívás tényleges lebonyolítása. A helyszínen mindkét félnek meg kellett jelennie személyesen, vagy a viadorok oldalán. Ha az egyik fél egészen alkonyatig távol maradt, úgy pervesztessé vált. A megjelenés biztosítékául a felek egyébként gyakran zálogot, sőt, túszokat is adtak a bírónak. Ha mindketten megjelentek, a harc előtt megvizsgálták fegyverzetüket. Ha valaki jobban felfegyverkezett, mint ahogyan azt neki előírták, fegyvereit át kellett adnia, és csak egy szál ingben harcolhatott. Ha viszont a szükségesnél gyengébben fegyverkezett fel, úgy ezen utólag már nem javíthatott. Megnézték, hogy nem élnek-e más tisztességtelen eszközzel a felek, vagy hogy fegyvereiket nem bűvölték-e meg (papok sem szentelheték meg őket!). Lovas viadal esetén az ellenőrzés a lovakra is kiterjedt, aminek oka egy 1589-ben Érsekújváron zajlott párbaj Bory Mihály vitéz és Ibrahim török lovasvezér között. Ibrahim ugyanis olyan vad lóval érkezett, amely önmagában is méltó ellenfélnek bizonyult Bory Mihály számára és ő nem érezte igazságosnak, hogy egymagában kettő ellen is küzdjön. Az átvizsgálás után – ha valamilyen tulajdonjogi, vagy birtokvitáról volt szó – a vitás tárgyat (ingatlan esetén földet) elhelyezték a küzdőtér közepén, azt kardjaikkal a felek megérintették és elkezdődött a csata. Szokás szerint a felperes keletről, az alperes nyugatról támadott.¹⁹ Lovakkal vívott baj esetén először kopját törtek, majd karddal küzdöttek tovább. Rendszerint az első véres sebesülésig, vagy alkonyatig tartott a párbaj.

És végül essen szó a párbajok jogkövetkezményeiről is! A vívásban alulmaradt fél pervesztessé válik, az ezzel járó büntetések pedig rendszerint súlyosak voltak. Főbenjáró bűnök esetében a baj, mint láttuk, eleve az egyik fél haláláig tart, egyéb esetekben pedig a büntetés nemei között szerepelt a jószágvesztés, Rómba zarándoklás (megtisztulás céljából), valamint a becstelenség is. Utóbbitól a felek olyannyira tartottak, hogy a súlyos betegségben fekvőket, illetve az időközben elhunytakat gyakran ágyastul hozták el a küzdőtérre, hogy távolmaradásuk miatt el ne ítéljék őket. A joghatások ugyanis éppen úgy beálltak akkor is, ha az egyik fél alkonyatig távol maradt, vagy ha egyezségkötés esetén az egyezséget önkényesen megszegte. Sőt, a bajvívás jogi szerepe egészen a XVII. századig is érezteti hatását, amennyiben egy 1635-ös történet tanúsága szerint, mikor a Miske család tulajdonául szolgáló helységet bizonyos Sááry Gergely vette zálogba, a szerződő felek szerződésszegés esetére bajvívást kötöttek ki, melyre akkoriban ténylegesen aligha kerülhetett sor, de annak joghatásai beállhattak a szerződésszegőn.

A párbajjal, mint istenítélettel eldöntött pereket véglegesen lezártak tekintették, azok megújítására semmiképp nem kerülhetett sor. Így 1231-ben, mikor Hector gróf és Márton mester között a halászlai jogról folyó per viadorok által vívott baj útján az utóbbi javára eldőlt, kikötötték, hogy ha később Hector gróf jogának védelmére az Imre király által adott kiváltságot felmutatná, azt tekintsék érvénytelennek. A tényleges viadalt azonban megkívánták, amire ugyanez az eset szolgál példának, hiszen 1228-ban a felek viadorai egy ízben már megjelentek a harctéren hogy a vitát eldöntsék, azonban Hector viadora Achilles, minden fegyverét egyenként eldobálva azt kiabálta, hogy ő vívni éppenséggel nem akar és megfutamodott. Áru-

¹⁹ Hajnik (1899): A magyar bírósági szervezet és perjog... 272.

lásáért büntetésül őt és egész családját rabságra ítélték, és vagyonát Hector grófnak adták, a párbajt pedig később meg kellett ismételni.

Éppen az ilyen viadorok járultak hozzá nagyban a bajvívások tekintélyének lerontásához. Az árulások és megvesztegetések miatt hitelét veszített eljárást végül Mátyás király 1486. évi 18. törvénycikkével szüntette meg végleg a hatalmaskodási és birtokperekben, amely két esetben a párbaj a legnagyobb arányban fordult elő. Később pedig már csak elvétve találkozunk az addig meglehetősen népszerű bizonyítási módszerrel.

Felhasznált irodalom

Bunyitay Vincze: A váradi püspökség története alapításától napjainkig; A Váradi Regestrum

<http://mek.niif.hu/04700/04735/html/21.html>

Letöltés dátuma: 2011. 11. 11.

Bunyitay Vincze: A váradi püspökség története alapításától napjainkig; Az isten-ítéletek

<http://mek.niif.hu/04700/04735/html/20.html>

Letöltés dátuma: 2011. 11. 11. Hajnik Imre: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyesházi királyok alatt, 1899, Budapest

Kandra Kabos: A Váradi Regestrum. Tájékoztató bevezetéssel, magyar fordítással és bő glossákkal kísérve, 1897, Eger

Pesty Frigyes: A perdöntő bajvívások története Magyarországon, 1867, Pest

Bűn és büntetés viszonya a XIX. századi Magyarországon és Nyugaton

Írta: Kepler Norbert

„**A**éhol a kocsmákba is befordulnak, hogy az ítéletnek szeszes italt tilalmazó részét teljesítsék, s mohón nyelt nedvvel a lelket és észet, mely ha nem egyképpen is, de mindenben szól, elkábítsák.”²⁰ Bármenyire is meglepőnek tűnik számunkra, az alábbi néhány sor nem egy jól sikerült kocsmaváltó tömör összefoglalása, hanem a XIX. századi angol büntetés-végrehajtás körül uralkodó viszonyok leírása.

A jogtörténettel foglalkozó szerzők között széles körű egyetértés uralkodik a feudális büntetés-végrehajtás embertelen jellegét illetően. A tömlőcben raboskodók számára sok esetben ismeretlen volt a természetes fény, az elítélteket tisztátalan körülmények között, gyakran vermekben tartották fogva. Emellett bevett gyakorlat volt a bilincs, kaloda és pellengér használata, ami még tovább fokozta a rabok testi szenvedéseit. Mindehhez hozzájön az a tény is, hogy az ilyen intézményekben napirenden volt a testi büntetés alkalmazása.

Ez az állapot a XVIII.-XIX. századra tarthatatlanná vált. A fennálló rendszer kritikáját egyrészt nyugati felvilágosult gondolkodók fogalmazták meg: természetjogi és humanista megfontolások alapján az élethez és emberi méltósághoz való jogot jelölték meg az emberi jogok alfája és omegájaként. Másrészt a fogházjavító mozgalom terjesztésében óriási szerepük volt a különböző reformált felekezetek híveinek. Ezeket az egyéneket eretnekként üldözték, és sokan közülük megjárták a legsötétebb tömlőcöket, így saját bőrükön tapasztalhatták a feudális büntetés-végrehajtás embertelenségét. A filantropikus társaságok végül eljutottak olyan, a modern büntetőjogban uralkodó elvek megfogalmazásáig, mint a rabnevelés, az elítéltek szellemi és lelki fejlődésének elősegítése (oktatás és lelki gondozás bevezetése a börtönökben), a rabok elkülönítése a börtönön belül bűncselekményük súlya szerint, illetve a rabmunkáltatás.

Azt gondolhatnánk, hogy a feudális jogszolgáltatás negatív aspektusait a Nyugat-Európán végigsöprő polgári forradalmak maradéktalanul eltörölték. A bevezetőben szereplő, Szemere Bertalan Utazás külföldön című művéből származó sorok ezt az állítást megcáfolják. A korabeli nemesség gróf Széchenyi István és báró Wesselényi Miklós példáján felbuzdulva indult útnak Nyugatra – elsősorban Angliába, Franciaországba, illetve az Egyesült Államokba. Szemere 1837-ben jutott el a britekhez, ahol közelebbről megvizsgálta az ország oktatási rendszerének, infrastruktúrájának, gazdaságának, az angol sajtótermékek,

²⁰ Szemere Bertalan: Utazás külföldön, 280. oldal

illetve – ami számunkra a legfontosabb – a börtönrendszer főbb sajátosságait.

A későbbi magyar miniszterelnök jellemzéséből egyértelműen kitűnik, hogy az angol börtönök valójában nem sokban különböznek a magyar tömlöcöktől. A rabok nemre, korra és az elkövetett bűncselekményre való tekintet nélkül „egy-egy, vagy földalatti, vagy földfölötti, inkább ólba, mint szobába 50-70 becsukattatik, hol télben fázik és fagy, nyárban megrekedt hőség fojtogatja, hol a bűzhödött léghőmérsékletét csak ideiglen, de egészségét örökre elveszti, bár erről az ítéletben egy szó sincs.”²¹ Megállapítható, hogy a börtönbüntetés elsődleges célja nem az elítélt visszavezetése a társadalomba (rehabilitációja), hanem a megtorlás. Az elítéltek büntetésének részét képezi a verés, emellett fogva tartásuk egész időtartama alatt vasláncot viselnek. A rendszer másik óriási hátránya az, hogy nem oldották meg a fegyencek elkülönítését. A korabeli Angliában ugyanis egy helyen tölti a szabadságvesztését az egyszerű tyúktolvaj és a többszörös sorozatgyilkos. Megállapíthatjuk, hogy ez az idejélműlt szemlélet semmiképpen sem szolgálja az itt raboskodók megjavításának célját. E hibás szisztéma ugyanis végső soron azt eredményezi, hogy a delikvens börtönbüntetésének időtartama alatt alaposan kitanulhatja a bűnözés mesterségét, és szabadságát követően esetleg jóval komolyabb bűncselekményeket követhet el, mint börtönbe kerülése előtt. Az angol börtönrendszer javára írható a magyarral szemben, hogy a briteknél egyáltalán léteznek ilyen jellegű intézmények. Magyarországon – néhány kísérlettől eltekintve, mint például a szempci Domus Correctoria – egészen 1855-ig nem jellemzőek a börtönök, míg a vármegyék által fenntartott alacsony befogadóképességű tömlöcök alkalmatlanok voltak nagy létszámú elítéltek befogadására.

Az angol börtönrendszerrel élesen szembeállítható az Egyesült Államokban kialakított „javító rendszer”. Erről a merőben újfajta koncepció alapján kialakított intézményrendszerrel Bölöni Farkas Sándor útinaplója ad számunkra hiteles képet. Az USA számára a függetlenségi háború lezárását követően remek lehetőség kínálkozott arra, hogy a már fentebb felvázolt fogvatartási metódustól eltérő, sokkal emberségesebb szabályozáson alapuló börtönöket hozzanak létre. Ebben óriási szerepet játszott az ország Alkotmánya által törvényi garanciákkal biztosított vallásszabadság, illetve a szabad vallásgyakorlat. Mint fentebb láthattuk, a korszakban uralkodó vallási intolerancia és üldözések hatására rengetegen választották a kivándorlást, mint alternatív megoldást. Ennek következtében a XVIII.-XIX. századra az USA vallási térképe igen sokszínűvé vált, és az egymás mellett élő vallási irányzatok rákényszerítették a telepeseket arra, hogy megértőek és elfogadóak legyenek egymás nézetei, egymás meggyőződése iránt. Számunkra ez azért lényeges, mert több, a büntetés-végrehajtást megreformálni kívánó szándék gyökerei vallási meggyőződésre nyúlnak vissza. Mélyen hittek a felebaráti szeretet mindenhatóságában, és ezt alapul véve keményen felléptek az emberi jogok érvényesüléséért, ami megmutatkozott a rendhagyó büntetési rendszer kialakításában.

Most pedig vizsgáljuk meg, a fent felsorolt humánus eszméket hogyan ültették át a gyakorlatba az Újvilágban! Az amerikai büntetés-végrehajtás az auburni és pennsylvaniai rendszer keretein belül valósult meg. Az egyik rendszer lényege, hogy a rabok kisebb közösségekben dolgoztak, ahol tilos az egymással

21 Szemere Bertalan: Utazás külföldön, 280-281. oldal

folytatott bármiféle kommunikáció, ezért gyakran emlegetik hallgatórendszerként. A magányrendszer esetében az elítélteket elkülönítették egymástól, és egész napjukat magánzárkában töltötték. A fogvatartott eleinte egy magánzárkában tölti büntetését, a munka jó magaviselet esetén, jutalomként jelenik meg. Szemere az angol intézmények hibájaként róta fel az ott tartózkodók elítéltek elkülönítésének hiányát. Az újfajta büntetési rendszerben a rabok „bűneik természete szerint elosztályozottan, a kamrákba pedig azok csukattak, kiket a bíró elkülönítésre ítelt, vagy kik a tömlőcfegyelemhez alkalmazkodni vonakodtak”²² Itt egy felvilágosult gondolat megvalósulását láthatjuk: a börtönlakókat elkövetett bűncselekményük alapján osztályozták, tehát teret hódított a vegyes osztályrendszer! A bűnelkövetők büntetésük időtartamát az angol intézményekkel ellentétben nem semmittevéssel, hanem aktív munkával töltötték. A rengeteg újí-tásnak azonban itt még nincsen vége. Bölöni kiválóan észrevett egy, a reformkori Magyarországon ismeretlen megoldást: „felesleges jövedelem a kiszabadult rabok ideiglenes felsegítésére fordítatik”²³. Itt egy újabb humánus, az elítélt társadalomba való visszavezetését szolgáló intézkedést láthatunk, a börtönből frissen szabadultak utógondozását, amely szintén a bűncselekmény elkövetőjének a társadalomba való beilleszkedését szolgálja. Az ember jobbításának és nevelésének a felvilágosodás korában megfogalmazott gondolata mutatkozik meg az elítéltek taníttatásában, illetve a börtön papjai által tartott prédikációkban. Következésképpen a jogalkotó célja elsősorban a rehabilitáció, és nem a represszió – a javítás, és nem a megtorlás.

Egy percig se gondoljunk azonban, hogy az elítéltekkel való új típusú bánásmód teljesen mentes a feudális maradványoktól. Az auburni hallgatórendszerben ugyanolyan bevett büntetési forma a korbácsolás a rabok engedetlensége esetén, mint egy középkori carcerben. Ez azért is lehet furcsa számunkra, mert a test elleni szankciók mellékbüntetésként való alkalmazása nehezen egyeztethető össze azokkal a liberális nézetekkel, melyek az új típusú börtön megteremtését követelték. Nem azért küzdöttek-e a fogházjavító mozgalom élharcosai, hogy végre a szabadságvesztés-büntetés váljon főbüntetéssé, és az élet, testi épség és emberi méltóság megsértését célzó mellékbüntetést ne lehessen kiszabni? Másrészt feltehetjük magunk-

22 Szemere Bertalan: Utazás külföldön, 283. oldal

23 Bölöni Farkas Sándor: Utazás Észak-Amerikában, 121. oldal

ban a kérdést, hogy a magányrendszer valóban elősegíti-e az elítélt visszailleszkedését a társadalomba, a célként kitűzött reszocializációt? Erre nem felelhetünk egyértelmű igennel. Elsősorban azért nem, mert az elítélteket tökéletesen elszigetelik mind egymástól, mind pedig a külvilágtól. A pennsylvaniai rendszer e hiányossága azt eredményezte, hogy az ilyen börtönökben drasztikusan megemelkedett az öngyilkosságot elkövető elítéltek száma.

Végső soron elmondhatjuk, hogy felsorolt hátulütői ellenére Bölöni és más, az Egyesült Államokba látogató – elsősorban a liberalizmus eszmevilága iránt fogékony nemesség köreiből kikerülő – utazók abszolút pozitívan értékelték a látottakat. Miért? Először azért, mert mindent, amit kint láttak és tapasztaltak, az újdonság erejével hatott. Másrészt az erdélyi unitárius nemes nagyon helyesen felismerte, hogy ennek a rendszernek nem a büntetés és represszió a fő célja, hanem az, hogy „a hibázott emberen a törvény ne bosszút álljon, hanem eleit vegye a hibáztatásnak, s az erkölcs útját kimutassa a megtántorodottnak”^{24, 25}. Mindaz, amit Bölöni, Szemere, Pulszky Ferenc és a többi Nyugatra utazó nobiles átéltek és műveikben megörökítettek, óriási hatással volt a magyar börtönügy fejlődésére. Ez a hatás legjobban az 1843. évi büntetőügyi törvényjavaslatban érhető tetten, amelyben kitűzött célként jelenik meg a külföldön látott börtönrendszer hazai megvalósítása.

Felhasznált irodalom:

Bölöni Farkas Sándor: Utazás Észak-Amerikában, Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár- Napoca, 1975

Mezey Barna: Magyar jogtörténet, Osiris Kiadó, Budapest, 2007

Mezey Barna: A magyar polgári börtönügy kezdetei, Osiris-Századvég, Budapest, 1995

Szemere Bertalan: Utazás külföldön, Helikon Kiadó, Budapest, 1983

²⁴ Ezzel szemben hatályos Büntetőtörvénykönyvünk 37. §-a kimondja, hogy „A büntetés célja a társadalom védelme érdekében annak megelőzése, hogy akár az elkövető, akár más bűncselekményt kövessen el.” A generális prevenció mellett sehol nem jelenik a speciális prevenció.

²⁵ Bölöni Farkas Sándor: Utazás Észak-Amerikában, 121. oldal

A magyar bírósági szervezet a kiegyezéstől az I. világháborúig

írta.: Szabó Anna

Az igazságszolgáltatás megfelelő működéséhez elengedhetetlen egy jól működő bírósági struktúra kiépítése, ezért a XIX. században hazánkban nagy léptékű reformokat hajtottak végre.

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc leverése után a császári igazságszolgáltatás szinte csak a katonai jellegű büntetésekre és a szabadságharcban részt vett személyek megtorlására korlátozódott, így a magyar igazságügyi építkezés helyzete a kiegyezést megelőző időszakban meglehetősen szegényes képet festett. Az ítélkezés többnyire a börtönökben zajlott, nem alakítottak ki külön helyet a jogszolgáltatás számára, hanem inkább a meglévő börtönöket korszerűsítették és ezekből építettek újakat. Az első jelentősebb fejlődést az 1869. évi 4. törvénycikk hozta el, amely a bírói hatalmat elválasztotta a közigazgatástól. A törvénycikkben részletesen szabályozták a bírák jogállását és a bíróság szervezetét is.

Azonban az elkövetkezendő években, még nem indult meg a nagymértékű fejlődés, az 1871. évi 32. törvénycikk alapján szervezett új királyi bíróságok még nem új, kifejezetten erre a célra emelt épületekben kezdhették meg működésüket, hanem a már addig is törvénykezési célokra használt épületekben. Ilyenek voltak például a megye- és községházák. A törvény az önkormányzatokat kötelezte ezen épületek ingyenes átengedésére, illetve a törvény feljogosította az igazságügyért felelős minisztert a szükséges épületek kisajátítására is. Így például Zalaegerszegen az úgynevezett „nagy megyeháza” épületében volt megtalálható a járásbíróság, a törvényszék és az ügyészség is, ezenkívül 1880-ban bővítették még egy emeletes börtönszárnnyal is. Hasonlóképpen, Szombathelyen is a megyeháza épületében működött a királyi törvényszék. 1883-ban Szegeden azonban már új épületet emeltek az ítélkezés számára, a város főterén felállították a törvénykezési palotát.

A bíróságok szervezetében a legnagyobb jelentőséggel a népesség és terület aránya bírt, így a bíróságokat az ügyfélforgalom igényéhez alakították; egyre több ítélkezésre megfelelő bíróságot állítottak fel. Az új épületek nagy tárgyalótermeiben a hallgatóság is helyet kapott. Egy 1891-es miniszteri jelentés alapján már 12 törvényszék működhetett új, erre a célra épített épületben. Ebben a korban főképpen az igazságügyi paloták építésére helyezték a hangsúlyt, ezt az is bizonyítja, hogy csupán néhány járásbíróság számára emeltek új épületet.

Az igazságszolgáltatás kielégítő működése érdekében nemcsak a megfelelő épületek, termek felállítására volt szükség, hanem a bírósági szervezet átalakítására is. Az 1871. évi 31. és 32. tc. megszüntetett minden eddig működő elsőfokú bíróságot, a megyei és városi törvényszéket, úrbéri törvényszéket, bányabíróságot, főszolgabírói bíróságot, vegyes bíróságot és váltótörvényszéket is. Az új, általános hatáskörű elsőfokú bíróság a királyi törvényszék lett, amelyből 102 működött az ország területén. Ez a szám azonban hamarosan megváltozott, 1875-től már csak 64 törvényszék működött hazánkban. A törvényszék élén elnök állt, a nagyobb törvényszékek esetében még alelnöki tisztség is volt. A bíróság háromtagú tanácsban járt el polgári és büntető ügyekben egyaránt; a tanács elnöke vagy maga az elnök, illetve alelnök volt, vagy egy, az elnök által kijelölt bíró. A törvényszék kereskedelmi ügyekben az ipari és kereskedelmi kamarák által választott ülnökök részvételével járt el.

Azok az ügyek, amelyekben régen szolgabíró járt el most járásbíróságok hatáskörébe tartoztak, tehát csak jelentéktelenebb perekben ítéleztek, így kisebb vagyoni értékű perekben és nem túl súlyos büntetőügyekben, illetve ide tartozott még a telekkönyvek vezetése is. 1871-ben 360 járásbíróság működött, de ez a szám kevésnek bizonyult, így 1875-ben megemelték a számukat. A járásbíróság élén a járásbíró állt, a forgalmasabb járásbíróságokon aljárásbíró, vagy aljárásbírókat is osztottak be. A járásbíróság egyesbíró-ságként járt el, a felügyeleti jogot az illetékes törvényszék gyakorolta. A járásbíróság ítélete ellen polgári ügyekben a törvényszékhez, büntetőügyekben egészen 1900-ig az ítéletáblához, majd ezt követően szintén a törvényszékhez lehetett fellebbezni.

Mindezek mellett a felsőbbbíróságokat is átszervezték, az 1881. évi 59. tc. a Kúriát egységes, legfőbb bírósággá emelte. Az 1890. évi 25. tc. pedig 11 királyi ítéletábla szervezését rendelte el, amelyek régióként szerveződtek. Érdeemes még megemlíteni az esküdtbíróságokat, amelyek nem voltak állandó bíróságok, hanem az ügyek száma szerint üléseztek, így évente kétszer vagy négyszer tartottak ülészakot. Hatáskörébe tartoztak a nyomtatvány útján elkövetett bűncselekmények, illetve a halállal, vagy legalább 5 év fegyházzal büntetendő politikai és köztörvényi bűncselekmények. Az esküdtbíróság vegyesbíró-ság volt, háromtagú bírói tanácsban ítélezett, illetve 12 esküdtből állt, akiknek feladata bűnösség és a minősítés megállapítása volt.

A rendes bírósági szervezeten kívül is működtek bíróságok, így az 1896. évi 26. tc. felállította a Közigazgatási Bíróságot, amellyel lehetővé vált, hogy az állampolgárok a közigazgatási hatóságok jogsértései, döntései ellen bírósági úton keressenek jogorvoslatot. 1895-ben felállították a Szabadalmi Bíróságot, amely találmányokat ismert el és vett jegyzékbe. Az 1909. 16. tc. pedig létrehozta a Főudvarnagyi Bíróságot, amely a királyi család tagjainak és udvartartásukhoz tartozó személyek ügyében járt el.

Felhasznált irodalom

Kengyel Miklós: Perkulturá, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2011

A magyar bírósági szervezet és perjog története, kiadja a Zala Megyei Bíróság és a Magyar Jogász Egylet Zala Megyei Szervezete, 1996

Egy ítélet súlya Illésházy István pere

Írta: Mireisz Tímea

„ly országban, melynek becsvágyát képezi, hogy szabadelvű és tartós intézményekkel kormányozza magát, s amely meg akar felelni a jogvédelem céljának, föltétlenül szükséges, hogy a végrehajtó hatalom esetleges visszaéléseivel szemben állandó és szilárd korlátot képezzen a bírói hatalom”.

A bírói hatalom függetlenségének elve az egyik legfontosabb kritériuma egy demokratikusan működő jogállamnak, amely nélkül ma már elképzelhetetlennek tűnne igazságszolgáltatásról beszélni. Ahhoz azonban, hogy az igazságszolgáltatás valóban működőképes legyen, szükség van a bírói hatalom ellenőrzésére is, azért hogy „a bírónak ne legyen szabadsága a polgárt bűnösnek mondani ki és halálra ítélnie, pusztán csak azon megbíráhatatlan állítása által, miszerint lelkiismeretében meg van győződve annak bűnösségéről”. Az alapelv két oldala – a bíró függetlensége és bizonyos fokú ellenőrzése – tehát az, amely megadja azt a hatalmat a bírónak, hogy nevét a jog, a törvény, és az igazság szolgálatára kölcsönözze ítéleteihez.

Téves ítéletek természetesen minden korban és mindenhol előfordultak, és bár létrejöttük számtalan tényezőre vezethető vissza és konkrét esettől függ, mégis megállapítható, hogy valamennyi országban azonos okok vezethettek a történelemben egy-egy tévesen meghozott ítélethez: ilyen például a bizonyítékok felvételének hiányossága (például a vallomások kritikátlan értékelése, a hazugság, mint terhelő bizonyíték), az eljárás hiányosságai, az emberi hibaforrások és a jogi szabályozatlanságból eredő hibák. Ezek a tévedések ritkán jóvátehetőek voltak, de előfordult, hogy a tévedő igazság már helyrehozhatatlan hibát követett el, ártatlan elítéltet végeztetett ki.

Egy tévesen meghozott ítéletnél talán csak akkor terhelhetné a bírót súlyosabban a felelősség, ha vagy a központi hatalom befolyásának és így a politikai morálnak, vagy pusztán csak saját meggyőződésének engedelmessé hozna ítéletet. Ebben az esetben tehát nem valamely eljárás során keletkezett hibáról, a bíró „jóhiszemű” tévedéséről van szó, hanem az igazság szolgáltatása elleni szándékos cselekedetről, melyben a bíró félreállítani tudta és akarta az akár politikai, akár vallási, akár gazdasági szempontból nem kívánatos személyt. Amikor a bíró, akár kényszerből, akár saját akaratából a „törvény szellemének” túlzott szabadságot enged, vagy csak a törvény betűjéhez ragaszkodik, azzal egyúttal az anyagi jog csaknem valamennyi terminusát deformálja.

A XVII. század egyik legnagyobb visszhangot kapott esete volt Illésházy

István hűtlenségi pere, mely kiválóan tükrözte az abszolutista hatalom nyomását az igazságszolgáltatásra, valamint a végrehajtó hatalom önös gazdasági és politikai érdekeinek érvényre juttatását – akár a jog és az igazság ellenében is. Az Illésházy ellen folytatott per alapvetően, de nem kizárólag politikai természetű volt. Az 1600-as évek elejére a császár az elődeitől örökölt adósságok, a sereg fenntartása és a hadi kiadások következtében folyamatos pénzhiánnyal küzdött. A kincstár megtöltésére pedig remek alapot nyújtott a nagybirtokok elidegenítése és városok kiváltásának engedélyezése. Illésházy és neje Szt.-György és Bazen mezővárosok, hozzá várak és ezekhez tartozó nagy kiterjedésű uradalmak révén zálogbirtokosai voltak a fiscusnak. Jobb helyzet nem is kívánkozhatott volna a kamarának: a király maguknak a polgároknak engedélyezi a városok kiváltását, így a kamara pénzhez tud jutni és rendezni tudja adósságai egy részét, feltéve, hogy Illésházy hajlandó kiadni a birtokokat.

A per azonban nem csak egy jól átgondolt belügyi politika folyamánya volt, hanem magának Rudolfnak a haragja is, amiért a főúr megtagadván a birtokok kiadását, neki ellenszegülni merészelt. Ezeket az indokokat már csak egy elvi kérdés mögé kellett rejteni – történetesen, hogy van-e a királynak joga egyszerű privilégiuma alapján szabad királyi városokat teremtenie és a nem szabadot, a polgárt nemessé tenni, aki megváltva magát földesura alól a Szent Korona tagjává válhat, vagy sem. Aki pedig a király e jogát tagadná, felségsértés címén vád alá kell helyezni, és fej- és jószágvesztésre kell ítélni, hogy javait a fiscus megszerezhesse. Mivel a zálogbirtokok határidő előtti kiváltásakor nem találtak megfelelő okot Illésházy ellen, a kamara kénytelen volt megvárni, míg a határidő lejárt. A városoknak ígért szabadság azonban közjogilag sem felelt meg az ország törvényeinek (a városok javaitól ugyanis a korona a megváltás révén örökre elesne a kiváltás miatt, holott ezeket a király is csak a korona háramlási jogán bírhatná), magánjogi szempontból pedig megsérti Illésházy elővételi jogát azzal, hogy azt közvetlenül a polgároknak engedélyezi kiváltani. Az előbbi kérdés képezi majd a fővadás egyik legfontosabbikát, emiatt vonják Illésházyt hűtlenség miatt perbe. Ami a főúr elővételi jogát illeti, a kamarának ezt egy fikcióval sikerül ignorálnia, mely szerint a király e javakat nem eladta, még csak nem is eladományozta, hanem saját maga helyett engedte a városok polgárainak a megváltást.

1601-ben megtörtént a kiváltás, és megkezdődött az Illésházy elleni vádak felsorakoztatása. A brevis designatióban felsorakoztatott vádak között találunk igen súlyosakat (király hatalmi jogkörének korlátozása, kincstár elleni merényletek két ízben is), másodrendű vádakot (az 1594-i hadjárat idején önként, a fővezér parancsa ellenére távozott el a táborból, s ez az oka, hogy Győr török kézre jutott (feltűnő, hogy ennyi év után csak most kéri számon rajta) és egyéb, helyenként nevetséges vádpontokat is (a főúr lebeszélte cselekedetükről azokat, akik a két városnak kölcsönt akartak adni a kiváltáshoz). A magyar tanács jelentésében a vá-

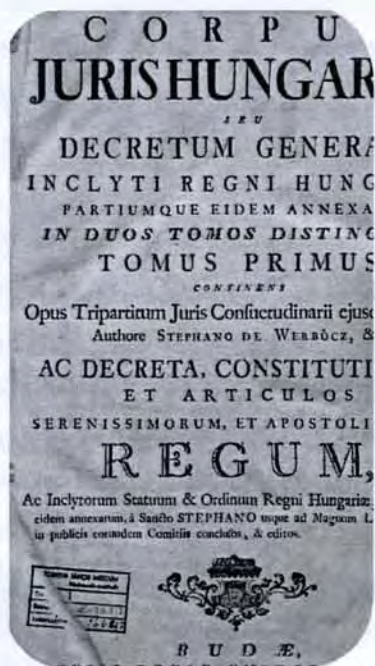
dat a Hármaskönyv I. részének 14. cikkére (hütlenség vétkének esetei) kívánta alapítani, és kérte a bűnös (!) megidézését rendkívüli bíróság elé. Bár az ítélezés ezen formája fegyvert adott az udvar kezébe, a király Illésházyt mégis az országgyűlés elé idéztette (ahogyan az a Hármaskönyv szerint hütlenség esetén szokás volt). Illésházy azonban saját tisztázására magánkihallgatást a királytól, aki viszont a perből nem engedvén *judicium extraordinarium*-ra, a kamarák kedvenc fórumára idézte meg, így változtatva át az eddigi fórumok által hozható véleményt ítéletre (mégpedig magánítéletre), melynek célja nem volt egyéb, mint a főúr javainak elkobzása.

A következő kérdést a per megkezdése előtt a kettős idézés problémája jelentette. Hol legyen a törvényszék: a magyar kamara (Pozsony) vagy a bécsi kamara (Prága) javaslatának tegyenek-e eleget, vagyis ugyanazon ügyben két külön bíróság elé szóló két külön idézés egymás mellett megállhat-e? A pozsonyi kamara szerint a kettős idézés törvénytelen, mert tilos az országon kívül bárki ellen eljárni, az ország összes rendein kívül más bírakat rendelni Illésházynak, és olyan bíróság előtt megjelenésre kötelezni, mely előtt nem hivatkozhatna azokra a törvényekre, melyek alapján a vádakra felelni tartozik. Ez volt talán az egyetlen korrekt és törvényes fellépése a pozsonyi kamarának a per során. Ezután következett a bírók kiválasztása és megfelelő parancsokkal való ellátása. Azt, hogy a király egy személyben akarta megtestesíteni a vádlót és a bírót is ugyanabban a perben, mutatja az a nyomás is, amit a királyi parancsok megfogalmaztak: „a bírák föladata lesz a vádlott és ügyvédei által támasztandó minden nehézséget s bármi hiábavaló kifogást elhárítani (...), királyi tekintélyünket és méltóságukat, melynek épsége forog szóban, s melynek megvédésére (...) esküvel vagytok kötelezve, kellően szem előtt tartani.”

A tárgyalást végül Pozsonyban kezdték meg Istvánffy locumtenens elnökletével, ahol Illésházy az ellene felhozott összes vádat meg tudta cáfolni, s így már csak az volt kérdéses, hogy ítéletet hoztak-e a bírák, vagy véleményt adtak ki. Az erre a kérdésre vonatkozó adatok egymásnak ellentmondtak, mely így az egész per kimenetelét alapjaiban változtatta meg. A tárgyalás ugyanis március 13-án ért véget, ezt követő napon pedig a kamarai tanácsosok előterjesztést intéztek a főherceghez, melyben az állt, hogy: „Illésházy ügye tegnap (azaz márc. 14-én) befejeztetett s csak az van hátra, hogy ítélet hozassék.” Maga Illésházy is arról tudósítja nejét, hogy az „ő dolgában opiniot adtak a tanácsos urak, s bármely rémekkel fenyegették is a bírákat, látták tiszta igazságomat.” Meglepő tehát, hogy ezt követően – 1603. március 13-i keltezésel – egy formális ítéletlevelet ad ki Istvánffy, amelynek tartalma nem hogy fölmenti, de elítéli Illésházyt „fölségsértés bűnében, feje és összes magyarországi javai elvesztésében marasztaltatik el.” Szembeállítva tehát az ítéletlevéllel az előbbi dátumokat, vagy az ítélet, vagy azoknak a hitelessége ing meg, azaz vagy a magyar tanácsosok, a főherceg és Illésházy véleményei apokrifek, vagy Istvánffy ítélete.

Ezt követte a hosszú tanácskozás arról, hogy Pozsonyban vélemény vagy ítélet született-e, mely vitát végül a király Prágában hozott határozata döntötte el. „A pozsonyi ítélet: ítélet, s miután az Illésházyt elítélte, végre is fog hajtani.” Ezután Illésházy az ítélet elől megszökött. Nem a parancs megszegése végett, hanem mert „észrevevén, hogy törvény ellen akarják letartóztani, jobbnak látta egy időre félrevonulni, míg alkalma adódik a királyt megengesztelni.” Ezzel egyidejűleg a kamara megkezdte a vagyon lefoglalását,

melyben szintén vétett a magyar törvények ellen. Akié ugyanis az elkobzandó birtokok voltak, akinek a pénzen Illésházy a vagyont még nagyobbra gyarapította a feleség (Pálffy Kata) volt, és bár az ítélet értelmében csak Illésházy birtokai voltak lefoglalandók, s felesége dos-át érintetlenül kellett volna hagyniuk. A kamara azonban ezzel nem törődött. Figyelmen kívül hagyta azt is, hogy a Hármaskönyv I. részének 110. cikke szerint, ha a férj a felesége pénzen vesz vagy épít valamit, a feleség pénze nem veszt el. A kamara hatalmát mutatta az is, hogy amikor Pálffy Kata a káptalan előtt tanúkkal, törvény szerint próbálta bebizonyítani jogos tulajdonát, a káptalan, megrémítve a kamara által, a tanúvallomások kiállítását megtagadta. A kamara túlkapása, hogy még mentéit, szoknyáit is lefoglalta, pedig azokat már csakugyan nem Illésházy viselte. A férj tehát megszökve, a feleség pedig rokonainál és idegeneknél lakva várta a *salvus conductus* megadását. A kérvényeken, leveleken túl azonban a Bocskai felkelés, a közelkeseredés és a közhangulat volt az, amely végül lehetővé tette, hogy a rendek sérelmi feliratukban egyhangúlag kérjék az Illésházy iránti megkegyelmezést és *in integrum restitutio*ját. Nagysokára elnyerte Illésházy az áhított kegyelmet (bár a kárpótlásról való lemondás mellett), de igazsága fényes elégtételt kapott azáltal, hogy – amint azt a *Corpus Juris Hungarici* 23. cikkelye is tartalmazza – az 1603-ik évben ellene hozott, kiadott és végrehajtott ítélő levél megsemmisítését rendelik el, mint az ország előírt jogainak ellenére kiadottat és végrehajtottat.

Felhasznált irodalom:

Kezdő idézetek- Carrara Ferenc: A büntető jogtudomány programja II.kötet, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest, 1879

Dr. Károlyi Árpád: Illésházy István hűtlenségi pöre, MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest, 1883

Pruzsinszky Sándor: Hatalom és hóhérbárd – Felségsértési perek az újkori Európában 1534-1938, Argumentum Kiadó, Budapest, 2009

Adalékok a Lex Biszkuhoz

Írta: Barta Áron

A cikk célja, hogy a 2011. november 7-én elfogadott ún. „Lex Biszku” -hoz kapcsolódó legfontosabb nemzetközi, és belső jogi jogszabályokról valamint az ehhez kapcsolódó bírósági gyakorlatról egy rövid ismertetést adjon. Az emberiesség elleni bűncselekmények problémakörének elemzésére nem vállalkozunk és nem is vállalkozhatunk részint a joganyag nagysága és bonyolultsága, részint a terjedelembeli korlátok miatt.

A téma aktuálisabb nem is lehetne, hiszen napról-napra jelennek meg a törvényjavaslathoz kapcsolódó újságcikkek, elemző szándékú tanulmányok. Sajnos ezek nagy része nem kielégítő módon mutat rá a törvényjavaslat jogi hátterére így célszerűnek tartjuk, hogy a laikusok számára is érthető rövid összefoglalót készítsünk a törvényjavaslathoz kapcsolódó joganyagokról.

Előre kell bocsátanunk, hogy a cikk során nem kívánunk terminológiai vitákba bocsátkozni, ezért a nemzetközi gyakorlatnak és a hivatalos magyar fordításnak megfelelően egységesen az „emberiesség elleni bűncselekmény” kifejezést fogjuk használni. Azt is szeretnénk hangsúlyozni, hogy jelen írásunk nem tekinthető sem jogelméleti, sem büntetőjogi témájú értekezésnek: az emberiesség elleni bűncselekmények elévülhetlenségének beépüléséről a magyar jogba jogtörténeti szempontból kívánunk áttekintést nyújtani.

Az emberiesség elleni bűncselekmények esetében elsősorban a nemzetközi jogi szabályok az irányadók, amelyek a nemzeti jog felett állnak. Az AB értelmezése szerint a nemzetközi szerződések „vállalt kötelezettségeket jelentenek”²⁶, ez pedig nem érinti a nemzetközi jog és a belső jog hierarchiáját. Ez természetesen nem zárja ki, hogy bizonyos általánosan elismert szabályokat²⁷ külön egyezmények is meghatározzanak.

A legfontosabb egyezmények az emberiesség elleni és háborús bűncselekményekről a következők:

- A Nemzetközi Katonai Törvényszék Alapokmánya
- 1949. augusztus 12-én, a háború áldozatainak védelméről szóló Genfi egyezmény
- 1968-as New Yorki egyezmény • A BT 808-as határozata nyomán létrejövő Statutum és Report²⁸

Természetesen a felsoroltakon kívül számos nemzetközi szerződés fogalkozik még a témával, de maga a törvényjavaslat is elsősorban ezekre hivatkozik²⁹. Az emberiesség elleni bűncselekmények esetében számolnunk kell azzal, hogy az elkövetés és a felelősségre vonás között akár évtizedek is eltelhetnek, sőt akár

²⁶ 53/1993. (X.13)-as AB határozat

²⁷ 1949. XX. 7.§ (1): „A Magyar Köztársaság jogrendszere elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait, biztosítja továbbá a vállalt nemzetközi jogi kötelezettségek és a belső jog összhangját.”

²⁸ A Nemzetközi Bíróság statútuma és indoklása

²⁹ Az utolsó kivétellel, mivel a Statutum és Report a nemzetközi szokásjog kereteinek megállapítása miatt fontos.

a felelősségre vonás elmaradása is bekövetkezhet. Az 1956-os eseményeket követő brutális megtorlásokért felelősöket csak a rendszerváltás után kezdhették felelősségre vonni (ún. sortűzperek). A felelősségre vonás nehezen ment, részint azért mert a bíróságok az emberölés tényállását alkalmazták, amely akkora már elévült, részint azért mert nem alakult ki a bíróságok számára egységes hazai gyakorlat.

A büntethetőség kérdéskörét az alább részletezett jogszabályi rendelkezések fényében kell vizsgálni. Látható lesz, hogy a legnagyobb probléma, amit a jogalkotónak meg kellett oldania a büntetőjogi visszaható hatály kérdése. Nevezetesen, ha olyan ügyben kell eljárni, amit az akkori szocialista jogrend nem büntetett akkor a belső jog szabályai szerint ma sem ítéltető el. Amennyiben mégis, tipikusan emberölésnek, vagy halált okozó testi sértésnek minősült, amely már a bírósági eljárás megindulásának időpontjában elévült.

„Senkit nem lehet bűnösnek nyilvánítani és büntetéssel sújtani olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog vagy – a határozatok kölcsönös elismerése elvének érvényesülése céljából az Európai Unió jogi aktusai által meghatározott körben, az alapvető jogok lényeges tartalmát nem korlátozva – a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség létrehozásában közreműködő más állam joga szerint nem volt bűncselekmény.”³⁰

„A bűncselekményt az elkövetése idején hatályban levő törvény szerint kell elbírálni. Ha a cselekmény elbírálásakor hatályban levő új büntető törvény szerint a cselekmény már nem bűncselekmény, vagy enyhébben bírálendő el, akkor az új törvényt kell alkalmazni; egyébként az új büntető törvénynek nincs visszaható ereje.”³¹

A büntethetőségi kérdést az 53/1993. (X.13)-as AB határozat valamint a Salgótarjáni sortűzper ügyében hozott 83/1999-es Legfelsőbb Bírósági elvi határozat rendezte. Ezzel a fent említett nemzetközi szerződések végre megfelelő módon alkalmazást nyertek a magyar bírói gyakorlatban.

Az alkotmánybíróság kimondja: „A háborús bűncselekmények és emberiség elleni bűncselekmények tényállását és büntethetőségeik feltételeit is a nemzetközi jog határozza meg; ezeket a bűncselekményeket – közvetlenül vagy az államok kötelezésén keresztül – a nemzetek közössége üldözi és bünteti.” A terminológiai kérdések tisztázásában segít a Legfelsőbb Bíróság határozata: „Az 1956. november 4. után a Magyar Népköztársaság és a Szovjetunió között kialakult nemzetközi fegyveres összeütközést követő megszállás idején, 1956. december 8-án Salgótarjában a békésen tüntető polgári lakosságra leadott sortűzzel elkövetett szándékos emberölések el nem évülő háborús büntettnek minősülnek...”³². Arra a kérdésre, hogy vajon a forradalmat valóban nemzetközi konfliktusnak kell-e tekinteni, az 1977-ben elfogadott I. Genfi kiegészítő jegyzőkönyv adja meg a válasz: „azok a fegyveres összeütközések is, amelyek során a népek... „önrendelkezési joguk gyakorlásával a gyarmati uralom, az idegen megszállás és a fajüldöző rezsimek ellen harcolnak.”³³

30 1949. XX. törvény A Magyar Köztársaság Alkotmánya, 57.§ (4)

31 1978. IV. 2.§

32 83/1999 Legfelsőbb Bírósági elvi határozat

33 Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International

Az alkotmánybíróság elvi élel mondja ki: „a háborús bűncselekmények és az emberiség elleni bűncselekmények nemzetközi jogi szabályzása nincs tekintettel a belső jogban érvényesülő nullum crimen elvre³⁴, amikor ezeket a bűncselekményeket attól függetlenül büntetni rendeli, hogy a belső jogban elkövetésükkor büntethetőek voltak-e.” Hozzáfűzi, hogy ilyen típusú büntetőügyeknél valójában a magyar állam büntető hatalmán keresztül a érvényesül a nemzetek közösségének büntető hatalma. Az elévülhetetlenség kérdését pedig a mint már fent bemutattuk a 1949. augusztus 12-én, a háború áldozatainak védelméről szóló Genfi egyezmény valamint 1968-as New Yorki egyezmény szabályozza. Az alkotmánybíróság felhívja azonban a jogalkotó figyelmét, hogy csak és kizárólag az ezekben az egyezményekben meghatározott emberiség elleni és háborús bűncselekmények nem évülnek el.³⁵

Rövid cikkünknek célja az volt, hogy a probléma ismertetésén túl meggyőzze az olvasót, hogy az emberiség elleni és háborús bűncselekmények elkövető személyek felelősségre vonása nem ütközik a jogállamiság elvével. Ezen túlmenően álláspontunk szerint, ez nem lehet csak a nemzetek közösségének elvárásainak megfelelés, hanem ezeknek a személyeknek felelősségre vonása erkölcsi kötelesség is, amivel tartozunk a meghurcoltaknak és az ártatlanul kivégzettek emlékének.

Armed Conflicts (Protocol I), 8 June 1977. Part 1. Art.4: „The situations referred to in the preceding paragraph include armed conflicts in which peoples are fighting against colonial domination and alien occupation and against racist regimes in the exercise of their right of self-determination, as enshrined in the Charter of the United Nations and the Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations.”

Az ehhez való jogot az 1970-es ENSZ közgyűlés 2625-ös nyilatkozata (A/8028-as iratszám) deklarálja: „Every State has a duty to refrain from any forcible action which deprives peoples referred to above in the elaboration of the present principle of their right to self-determination and freedom and independence. In their actions against, and resistance to such forcible action in pursuit of the exercise of their right to self-determination, such peoples are entitled to seek and to receive support in accordance with the purposes and principles of the Charter.”

34 Lásd: 1949. XX.-A Magyar Köztársaság Alkotmánya- 57.§ (4) („Nullum crimen sine lege”)

35 53/1993. (X.13)-as AB határozat

AZ ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszéke

*Cikkíró pályázatot
hirdet az alábbi témákban:*

1. A *sedria* rövid története és működése
2. A magyar történeti alkotmány értelmezése
(„Az én történeti alkotmányom”)
3. Az ezerarcú hóhér
(hiteles források alapján esszé vagy novella írása)
(pl.: miből állt egy hóhér napja)

**A legjobb tanulmányoknak megjelenést biztosítunk
a Joghistoria magazinban, valamint a legjobb három
tanulmány szerzője értékes könyvcsomagot nyerhet!**

A pályaműveket elektronikus formában várjuk a majtttk@gmail.com címre,
a leadási határidő 2011. november 7.

További információ: www.majt.hu
Kérdések, észrevételek: gosztonyi@ajk.elte

A sedria

Írta: Körmendi Zsófia

Anemesség kezdetben csak egyes esetekben kapott királyi engedélyt arra, hogy bíraskodási ügyeit maga intézhesse, mint 1232-ben a Kehidán összegyűlt zalai serviensek. A XIII. század végére alakult ki a nemesi vármegye ítélkezési autonómiája, melyet a megyei ítélőszéken (sedes judiciaria, röviden sedria) és a megyei közgyűlésen (congregatio generalis) gyakorolt.³⁶

Mohács után a központi bíróságok háttérbe szorulásával megnőtt a megyei szék jelentősége: rendes bírósággá vált, mely a Quadripartitum szerint köteles volt a hozzá tartozó ügyekben igazságot szolgáltatni (IV.r. 17.c.)³⁷. A megnövekedett ügyszám következtében a XVII. század közepére különvált büntető és polgári sedriára.³⁸ II. József reformja idején a megyei székek helyébe 38 *judicium subalternum* lépett.³⁹

Az 1848. évi áprilisi törvények megszüntették az úriszékeket, így a sommás perekon kívüli polgári és a büntető ügyek a sedriához kerültek.⁴⁰ A neoabszolutizmus idején működésüket felfüggesztették. Az 1849. november 3-i pátens új, a szervezeti hierarchiában a főtörvényszékek alá rendelt megyei törvényszékeket állított fel, melyek a megyei és a kiváltságos kerületi sedriák, illetve a szabad királyi városok törvényszékei helyébe léptek.⁴¹ 1861-től újra ítélkezhetett a sedria. Az Országbírói Értekezleten elhangzottak alapján készült Ideiglenes Törvénykezési Szabályok felhívták a figyelmet a megyei törvényszék folyamatos működésének fontosságára. Ezért javasolták, hogy a sedrián legalább négy „törvénytudó és állandó” tag legyen jelen.⁴² Az 1869:4. tc. felszámolta a megyék törvénykezési autonómiáját. Majd az 1871:31. és 32. tc. az elsőfokú bíróságok új rendszerének kiépítésével, megszüntette az addigi elsőfolyamodású bíróságokat, így a sedriát is.⁴³

A sedria helye és üléskezési ideje

A sedriát a megye könnyen megközelíthető részén tartották, mindig ugyanazon a helyen.⁴⁴ Nagyobb megyéinkben kettő vagy annál több ítélőszék létesült.⁴⁵ Az 1536:37. tc. szerint a törvényszék szokott helyén kívüli ítélkezés semmis, ha a hely áttétele a nemesi közösség akaratán kívül történt. A megyei szék hetente vagy kéthetente ült össze. A sedria napja több megyében a hetivásár idejére esett, mivel

36 Stipta István: A magyar bírósági rendszer története, Debrecen, 1997, 37.o

37 Stipta, 1997, 74.o.

38 Eckhart Ferenc: Magyar alkotmány- és jogtörténet, szerk. Mezey Barna, Budapest, 2000, 260.o.

39 Meznerics Iván: A megyei büntető igazságszolgáltatás a 16-19. században, Budapest, 1933, 25.o.

40 1848:9. és 11. tc.

41 Sashegyi Oszkár: A neoabszolutizmus rendszere 1849-1867. In: A magyarországi polgári államrendszerek, szerk. Pölöskei Ferenc - Ránki György, Budapest, 1981, 119.o.

42 Stipta, 1997, 118.o.

43 Bónis György-Degré Alajos-Varga Endre: A magyar bírósági szervezet és perjog története, Zalaegerszeg, 1996, 216-217.o

44 Csukovits Enikő: Sedriahelyek - megyeszékhelyek a középkorban. In: Történelmi Szemle, 39 (1997), Budapest, 365.o.

45 Hajnik Imre: Bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyesházi királyok alatt, Budapest, 1899, 78-79.o.

akkor sokan összegyűltek a megyeszékhelyen.⁴⁶ Folyamatosan ítélkező bírósággá azonban csak a XIV. század első harmadára vált.⁴⁷ Nem ülésezett a sedria juristitiumok idején.⁴⁸ Állandó törvényszünet volt karácsony, farsang, húsvét, pünkösd, aratás és szüret idején. Rendkívüli juristitium kezdődött 30 nappal az országgyűlés megnyitása előtt, mely a követek hazatértéig tartott, valamint általános felkelés idején. Vasárnap és dekretális napokon se tartottak megyei törvényszéket.⁴⁹ A megidézetteknek sötétedésig kellett megjelenniük a törvényszék előtt. Az estig el nem intézett ügyek a következő ülésnapra halasztódtak.⁵⁰ A XVI. században délelőtt 8 és 12 óra között (nyáron 6-7 órától), délután 2-től 6-ig ülésezett a sedria. Az 1563:50. tc. szerint félbeszakítás nélkül 3-4 napon át ítélkezhetett.

A sedria tagjai

A megyei ítélőszék társasbíróság volt. Kezdetben az ispán (comes), majd a XVI. század közepétől általában az alispán (vicecomes) elnökölt rajta.⁵¹ Az 1291:5. tc. az ispán mellé négy nemeset rendelt bírótársnak. A szakirodalom sokáig választott hivatalnak tekintette a szolgabírákét (judex nobilium, összevonva judlium), Béli Gábor azonban oklevelekkel igazolta, hogy egyes esetekben az 1320-as évekig a király nevezte ki őket.⁵² Az erdélyi megyékben csak két szolgabíróval találunk.

A megye nemessége is megjelent a sedrián, akik közül az 1444:10. tc. értelmében az ispán és a szolgabírák mellé négy derék férfit kellett választani.⁵³ Az 1486:8. tc. 8-12 esküdt nemes választását rendelte el, akik a végrehajtásban működtek közre. Az 1492:53. tc. szerint e nemesek a bíraskodásban is részt vettek esküdt ülnökökként (jurassores), de a rájuk nehezedő terhek nagysága miatt megszüntette a tisztségét. Ezen intézkedés formális volt, így a megyék helyzetüknek megfelelő számú ülnököt választhattak. Az 1528:4. tc. visszaállította a tisztséget. Az 1613:24. törvénycikk megalkotta a táblai ülnök intézményét (extraordinarii jurassores, táblabírák). Általában négyen voltak jelen a sedrián.⁵⁴ Az Anjou-korszakban jelenik meg a jegyző (notarius), akit a XV. század elejétől a sedria vagy a megye jegyzőjének

ban is részt vettek esküdt ülnökökként (jurassores), de a rájuk nehezedő terhek nagysága miatt megszüntette a tisztségét. Ezen intézkedés formális volt, így a megyék helyzetüknek megfelelő számú ülnököt választhattak. Az 1528:4. tc. visszaállította a tisztséget. Az 1613:24. törvénycikk megalkotta a táblai ülnök intézményét (extraordinarii jurassores, táblabírák). Általában négyen voltak jelen a sedrián.⁵⁴ Az Anjou-korszakban jelenik meg a jegyző (notarius), akit a XV. század elejétől a sedria vagy a megye jegyzőjének

46 Holub József: Zala megye története a középkorban, I. kötet, Pécs, 1929, 222.o.

47 Béli Gábor: A nemesek négy bírója. A szolgabírók működésének első korszaka 1268-1351, Budapest-Pécs, 2008, 131.o.

48 1723:29. tc.

49 Meznerics, 1933, 21.o.

50 Csukovits, 1997, 378.o

51 Eckhart, 2000, 110.o.

52 Béli, 2008, 106-118.o

53 Vinkler János: A magyar igazságszolgáltatási szervezet és peres eljárás a mohácsi vésztől 1848-ig, II. kötet, Pécs, 1937, 166-168.o.

54 Meznerics, 1933, 13.o.

neveznek, a XVI. században már megyei tisztviselő.⁵⁵

A sedria hatásköre és illetékessége

A sedria hatáskörrel bírt nemesek és nem nemesek polgári és büntető ügyeiben. Területi illetékességét a megye földrajzi határai szabták meg.⁵⁶ Az 1291:31. tc. szerint eljárhatott nemesek lopási, rablási, pénz- és tizedügyeiben.⁵⁷ A XIV. században sokan mentességet szereztek a megyei bíraskodás alól – ezen felmentéseket Mátyás törölte el, az örökös grófokét kivéve.⁵⁸ A 1495:15. tc. értelmében a nemes köteles felelni azon panaszra, melyet abban a megyében emeltek ellene, amelyben birtoka feküdt. A birtokjog és a személyes kiváltságok ügye az országos bírók joghatósága alá tartoztak, míg a sedria a nemesek száz forintnál nem nagyobb értékű pereiben ítélezhetett. A XV. század közepétől már dönthetett kisebb birtokfoglalási ügyekben is⁵⁹, a XVI. századtól pedig kis értékű zálogügyekben⁶⁰, illetve hitbér és jegyajándék kérdésében.⁶¹

Az 1729:35. tc. az alispáni és a szolgabírói szék által elbírálnakó ügyek értékhatárát megemelte, így a sedria a polgári perek többségében másodfokon járt el.⁶² A XVIII. századra kialakult rend szerint első fokon ítélezett azon polgári ügyekben, ahol pertárgy értéke magasabb volt az alispáni szék hatáskörénél, nagyobb hatalmaskodási ügyekben, valamint a nemesek és a pallosjoggal nem rendelkező úriszékek jobbágyainak büntető ügyeiben.⁶³ Másodfokon járt el az alispáni és szolgabírói széktől, valamint a szabadalmas mezővárosoktól fellebbezett perekben, illetve az úriszéktől fellebbezett polgári ügyekben. A sedria részt vett a nagybírák bírságainak behajtásában, ellátott pénzügyi igazgatási teendőket, valamint hiteleshelyként is működött.⁶⁴

A sedria működése

A megyei széket az alispán hívta össze, és a szolgabírák hirdették ki. A tárgyalások kezdetben szóbeliek és nyilvánosak voltak.⁶⁵ A törvényszék elé való idézést eleinte pecsétküldéssel, majd hiteleshelyek közreműködésével bonyolították le.⁶⁶ Ha a megidézett nem jelent meg a kitűzött határnapon, akkor bírság terhe mellett többször megismételheték az idézést.⁶⁷ A kikiáltásra a peres felek a bíróság elé léptek, majd a felperes előadta a keresetét, vagy bemutatta az idézésről szóló jelentő levelét. Az alperes a bíróságon értesült

55 Hajnik, 1899, 80.o.; Eckhart, 2000, 112.o.

56 Gábor Gyula: A megyei intézmény alakulása és működése Nagy Lajos alatt, Budapest, 1908, 152.o.

57 Stipta, 1997, 38.o.

58 1486:21.tc.

59 1454:15. tc.; 1458:3. tc.

60 1507:7. tc.

61 Hármaskönyv III. rész 7. cikk 5. §

62 Torday Lajos: A megyei polgári peres eljárás a 16-19. században, Budapest, 1933, 17.o.

63 Béli Gábor: Magyar Jogtörténet. Az államalapítástól 1848-ig, Pécs, 1995, 104.o.

64 Béli, 2008, 134.o.

65 1486:65. tc.; 1492:79. tc.

66 1291:5. tc.

67 Hajnik, 1899, 236-238.o.

a per tárgyáról, de kérhetett időt a feleletre.⁶⁸ A korai időkben főbizonyítéknak az eskü számított, mely mellett a párbaj és a tudományvétel is helyet kapott. Az okleveles bizonyítás főleg a birtokperekben volt meghatározó. Az ítéletet szótöbbséggel hozták. A határozat kihirdetése nyilvánosan történt. Az eljárás a XVI-XVII. században írásbelivé vált, de kisebb jelentőségű ügyekben szóbeli maradt. A perek a jegyző által összeállított sorrendben kerültek napirendre. A keresetlevél benyújtásával kezdődött a per, és az idézés a keresetlevél párjával történt. Az alperes ezután formai és anyagi jogi kifogásokkal élhetett, majd a felek ügyvédeknek papíron folytatott vitája következett, amelyet a bíró közbevetett ítéletekkel szakított meg. A XIV. század második felétől alakultak ki a perorvoslatok, mint a perletétel, az ügyvédszó visszavonása, a fellebbezés és a perújítás.⁶⁹

A büntető sedria

A megyei törvényszék a XVI-XVII. században kettévált büntető (sedes judiciaria criminalis, fenyítőszék) és polgári sedriára. Kezdetben nem váltak el az ügyek teljesen, hiszen mindkettőt az alispán vagy a másodalispán vezette. Általában a tagok is megegyeztek, mivel üléseiket egymás után tartották. Hatáskörébe tartoztak a közbűncselekmények (crimen) a felségsértés és hűtlenség kivételével.⁷⁰ Ekkor nem számítottak közbűntettnek a hatalmaskodás, rágalmazás, becsületsértés, széksértés, testi sértés esetei. Első fokon a megyei nemesek bűnvádi ügyeiben, valamint a pallosjoggal nem bíró birtokosok jobbágyainak pereiben járt el. A vádat a megyei ügyész képviselte.

Írásbeli per esetén a vádlottnak lehetett ügyvédje, szemben a nem nemesek kisebb súlyú ügyeiben lefolytatott sommás eljárással.⁷¹ Az írásbeli per a perfelvétellel és a vádlevél benyújtásával kezdődött⁷², és ezután a védő kifogásokkal élhetett. A vita írásban folyt le, majd a bíróság „közbenszóló” ítéletekkel foglalt állást. A végítéletet a vádlott előtt hirdették ki. A fellebbezést II. József reformja tette lehetővé a nemesek és a nem nemesek számára egyaránt.⁷³ Perújítással büntetőperekben ritkán éltek, de emellett mindenki folyamodhatott kegyelemért is.⁷⁴

68 Eckhart, 2000, 335.o.

69 Eckhart, 2000, 339.o.

70 Meznerics, 1933, 26.o.

71 Eckhart, 2000, 343.o.

72 Bónis-Degré-Varga, 1996, 180-181.o.

73 Stipta, 1997, 75.o.

74 Meznerics, 1933, 128-129.o.

Felhasznált irodalom:

- Béli Gábor: Magyar jogtörténet. Az államalapítástól 1848-ig, Pécs, 1995
 Béli Gábor: A nemesek négy bírója. A szolgabírók működésének első korszaka 1268-1351, Budapest-Pécs, 2008
 Bónis György-Degré Alajos-Varga Endre: A magyar bírósági szervezet és perjog története, Zalaegerszeg, 1996
 Cukovits Enikő: Sedriahelyek – megyeszékhelyek a középkorban. In: Történelmi Szemle 39, Budapest, 1997
 Eckhart Ferenc: Magyar alkotmány- és jogtörténet, szerk. Mezey Barna, Budapest, 2000
 Gábor Gyula: A megyei intézmény alakulása és működése Nagy Lajos alatt, Budapest, 1908
 Hajnik Imre: Bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyesházi királyok alatt, Budapest, 1899
 Holub József: Zala megye története a középkorban, I. kötet, Pécs, 1929
 Meznerics Iván: A megyei büntető igazságszolgáltatás a 16-19. században, Budapest, 1933
 Sashegyi Oszkár: A neoabszolútizmus rendszere 1849-1867. In: A magyarországi polgári államrendszerek, szerk. Pölöskei Ferenc - Ránki György, Budapest, 1981
 Stipta István: A magyar bírósági rendszer története, Debrecen, 1997
 Torday Lajos: A megyei polgári peres eljárás a 16-19. században, Budapest, 1933
 Vinkler János: A magyar igazságszolgáltatási szervezet és polgári peres eljárás a mohácsi vésztől 1848-ig, II. kötet, Pécs, 1927

A magyar történeti alkotmány értelmezése

A közjogi átalakulás és a történeti alkotmány

Írta: Szentgáli-Tóth Boldizsár Artúr, Milánkovich András

„R) cikk (3) Az Alaptörvény rendelkezéseit azok céljával, a benne foglalt Nemzeti hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni.”

A történeti alkotmány fogalomköre a közjogi rendszer átalakulása nyomán napjainkban nem csupán jogtörténeti kategória, annak Alaptörvénybe történt beemelésével hatályos jogrendszerünk részévé vált, az Alkotmánybíróság eljárása során értelmezési segédletként fog funkcionálni. Pontos határainak kijelölése számos, tudományágak közötti és azokon belüli vita forrása, így a jogász számára sem egyszerű feladat a fogalom jogi tartalmának körvonalazása.

Az Alaptörvény R) cikk (3) bekezdésére ezért mindaddig nem tekinthetünk a gyakorlatban érvényesülő rendelkezésként, amíg nem alakul ki olyan egységes álláspont a történeti alkotmányra nézve, amely megfelel a tudományos igényeknek, egyúttal megalapozza annak következetes alkalmazhatóságát napjaink joggyakorlatában. Tekintettel arra, hogy több mint ezer éves állami múltunk szinte átláthatatlan jogszabálytömeget hagyományozott ránk, a történeti alkotmány fogalmának indokolatlanul tág értelmezése parttalanná teheti a körülírásáról szóló diskurzust. Nélkülözhetetlen tehát a jelenben értelmezett múltbeli joganyag körének szűkítése, és erre több módszer is kínálkozik.

Nem tartjuk célravezetőnek, hogy a történeti alkotmány határait néhány jelentős közjogi fordulópont mentén jelöljük ki, mivel a szelektálás ezen módja már alapfelvetésénél fogva is szükségképpen önkényes volna. Álláspontunk szerint egy olyan, többlépcsős kritériumrendszer jelenthet megoldást e problémára, amelynek mentén objektív ismérvek alapján képesek lehetünk a releváns joganyagot feldolgozni, biztosítva minden egyes jogszabály azonos szempontok szerinti értékelését. Nem vizsgálva a történeti alkotmány „feltámasztásának” indokoltságát, célunk az, hogy olyan keretet adjunk az érintett alaptörvényi rendelkezés tárgyának, mely lehetővé teszi, hogy valóban betöltse szerepét. Nem kívánjuk a kérdéskör elméleti aspektusait tárgyalni; egy gyakorlatban használható munkafogalom bevezetésére törekszünk.

Mielőtt azonban javaslatunk részleteit vázolnánk, elengedhetetlen az R) cikk „történeti alkotmány vívmányai”-terminológiájával kapcsolatban megjegyeznünk, hogy meggyőződésünk szerint a vívmányként számba vehető momentumok kivétel nélkül leképeződtek a jogrendszerben, így e körben a jog terrénumába be nem fogadott társadalmi jelenségekkel nem kell számolnunk. Jakab András szerint⁷⁵ a vívmány

⁷⁵ Jakab András: Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Buda-

fogalma lehet alkalmas az alkotmányossági kritériumok érvényesítésére, úgy gondoljuk azonban, hogy ennél hatékonyabb és kiszámíthatóbb mechanizmus beépítésére van szükség.

Koncepciónk kialakítása során elsősorban az Alkotmánybíróság és az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában kialakított azon tesztekre voltunk tekintettel, melyek az alapjogvédelmi rendszer nélkülözhetetlen pilléreivé váltak. A kritériumrendszer szerkezetét öt egymásra épülő lépcsőfok adja, amelyek végigjárásával eldönthető, hogy az adott jogszabály részét képezheti-e a történeti alkotmány korábban vázolt munkafogalmának. Célunk eléréséhez álláspontunk szerint a következő öt ismerv vezet:

- 1) Van-e olyan hatályos alaptörvényi rendelkezés, aminek a vonatkozásában az adott norma értelmezése releváns?
- 2) Van-e a normának olyan értelmezése, mely nem ellentétes a jogállami értékekkel?
- 3) Rendelkezik-e a norma alkotmányos jelleggel?
- 4) Van-e a normának olyan értelmezése, mely nem ellentétes Magyarország hatályos nemzetközi jogi kötelezettségeivel?
- 5) Koránál fogva beilleszthető-e a norma napjaink interpretációs kereteibe?

A következőkben sorra vesszük az egyes kritériumok lényegét, célját, valamint azon tényezőket, melyeket az esetükben szem előtt tartottunk. Annak érdekében, hogy az elméletben felvázolt teszt gyakorlati alkalmazhatóságát megvilágítsuk, az egyes pontokban támasztott követelmények érvényesülését külön jogszabályok segítségével szemléltetjük.

1) A hazai jogfejlődés során számos olyan terület került a jog hatókörébe, melyek kapcsán mai viszonyaink között a szabályozás igénye már nem, vagy egészen másképpen merül fel. Visszaélések táptalajává válhat, és a jogrendszer adekvát működését veszélyeztetheti olyan jogszabályhelyek felhívása, melyek témája semmilyen módon nem egyeztethető össze a jelenkor elvárásaival. E kritérium az első lépés afelé, hogy az Alaptörvényt értelmezők számára kezelhetőbbé tegyük az R) cikk (3) bekezdése által támasztott kívánalmakat, kizárva a normák azon körét, amelyek elemzése gyakorlatba átültethető eredményre nem vezethet.

A házasságtörés szankcionálásának alakulása jól mutatja e szűrő indokoltságát. Werbőczy szokásjogot egybefoglaló Hármaskönyve⁷⁶ a férj jogaként ismeri el, hogy a házasságtörésen első ízben rajtakapott feleségét megölje. Az Alaptörvény II. cikke magában foglalja az élethez való jogot, melyből kiindulva a Btk. 166. §-a rögzíti az emberölés tényállását, 167. §-a pedig ennek enyhítő körülményeként jelöli meg a méltányolható okból származó erős felindulást. E körbe sorolja a joggyakorlat a szerelemféltés esetét is. Látható tehát, hogy egy alaptörvényi rendelkezéssel kimutatható kapcsolat

pest, 2011. 199. oldal

76 HK: 105. cím, 1. §

önmagában nem alapozza meg az alkalmazás lehetőségét.

2) A jelenleg hatályos Alkotmány 2. § (1) bekezdésének szövege (egy terminológiai különbségtől eltekintve) változtatás nélkül került át a Alaptörvénybe, ezért úgy véljük, hogy a vonatkozó alkotmánybírói határozatok – a joggyakorlat továbbélésének kérdésétől függetlenül – irányadók. A jogállamiságot azért tekintjük rendszerünk mellőzhetetlen elemének, mert oly mélységben hatja át a ma uralkodó alkotmányosság-felfogást, hogy az általa támasztott elvárások negligálása az eszmerendszer megszületése előtt alkotott normák esetében sem megengedhető. Egy jogállamiságra alapított hatalomgyakorlási struktúrában nem juttathatunk szerephez azzal szöges ellentétben álló normát, mivel részt ütnénk a garanciarendszerén, így következetes érvényesülése megkérdőjeleződne. Elengedhetetlen a jogállamiság fogalmi elemeként kezelt jogbiztonság követelményeinek, így különösen a normavilágosság⁷⁷ és az intézményi stabilitás⁷⁸ elveinek tiszteletben tartása. Mindazonáltal nem elvárható egy több évszázada keletkezett jogforrástól, hogy teljes mértékben eleget tegyen a modern alkotmányosság kívánalmainak, ezért tartjuk szükségesnek az ismerv olyan körülírását, mely tágabb teret enged a befogadható megoldások keresésének. Elsősorban a jogalkotással szembeni elvárásaink számonkérésekor kell nagyobb fokú engedékenységet tanúsítanunk. Ha ezt nem tesszük, a parlamentarizmus mintegy százéves periódusát leszámítva a teljes korábbi joganyag kiesik vizsgálódásunk köréből.

A jogállamiság és a jogbiztonság elvének mentén kiszűrhetőek például a szocializmus évtizedei alatt keletkezett, de megfelelő módon nyilvánosságra nem hozott jogforrások.

3) A harmadik szűrőt csak egy széleskörű konszenzuson alapuló alkotmányfogalmat rögzítve tölthetjük meg tartalommal. Általánosan elfogadottnak tekinthető a következő meghatározás⁷⁹: az alkotmány kijelöli az állam működésének keretét nyújtó közjogi viszonyokat, tartalmazza a közösség összetartozását szolgáló politikai struktúrát, valamint az állampolgárok és az állam kapcsolatát definiáló alapvető jogokat és kötelezéseket. Az alkotmányos jelleg figyelembevételét a vizsgált probléma két aspektusa veti fel. Egyrészt a jelenlegi jogrendszerben is csak az annak csúcán elhelyezkedő jogszabályt vehetjük figyelembe, így ugyanezt a lehatárolást a múltban is el kell végeznünk. Elemző tevékenységünk csak azokra a normákra irányulhat, melyek szabályozási tárgya bír azzal a jelentőséggel, ami egy jogszabályt a konstitúció szintjére emel. Másrészt, noha a feudalizmus évszázadaiban nem tapintható ki olyan jogforrási hierarchia, melynek érvényesülése felett ma az Alkotmánybírói bíróság örököl, bizonyos vezérelveket mégis visszavetíthetők erre a korszakra. Elsősorban a partikuláris jogalkotás produktumaira célunk, amelyek éppen korlátozott területi hatályuknál fogva esnek kívül a történeti alkotmány munkafogalmának keretein. Helyi illetőségénél fogva nem vizsgálható például Kőszeg város 1649-es szabályrendelete a város belső rendjéről. Szabályozási tárgya teszi alkalmatlanná egyebek mellett I. Lipót egyébként országos hatályú 1687. évi 4. dekrétumának hitbizományról szóló 9. cikkelyét. Hangsúlyoznunk kell, hogy a jogforrási hierarchia visszavetíthetőségének rugalmasságát jelzi, hogy miniszterelnöki rendelet-volta ellenére elfogadhatónak tartjuk például a választójogot szabályozó 2200/1922 ME rendeletet.

77 11/1992. (III. 5.) AB határozat, 41/2008 (IV. 17.) AB határozat

78 ABH 1992, 59, 65

79 Tóth Gábor Attila: Túl a szövegen. Értekezés a magyar alkotmányról. Osiris Kiadó, Budapest, 2009. 9. oldal alapján

4) A negyedik fázis beépítése az Alaptörvény Q) cikk (2) bekezdéséből⁸⁰ adódóan szükségszerű. A jogállamisághoz hasonlóan e helyütt is az indokolja a kiterjesztő megfogalmazást, hogy a kitétel szigorú alkalmazása az R) cikk (3) bekezdés kiüresítéséhez vezet, ami egy alkotmányi rendelkezés esetében nem lehet cél. Érvényesnek tekintjük ezért mindazokat az észrevételeket, melyeket a második lépcső vonatkozásában kifejtettünk. Az ország határait megállapító 1947. évi XVIII. törvénnyel becikkelyezett párizsi békeszerződéssel nyilvánvalóan ellentétes példának okáért a Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeknek az országgal egyesítéséről szóló 1938. évi 36. tc.

5) A legtágabb mérlegelési szabadságot a jogértelmező számára minden bizonnyal az utolsó kritérium nyújtja. Az időbeli dimenzió mégsem elhagyható, tekintettel arra, hogy a társadalmi környezet, a gazdasági feltételek, a politikai rendszer és a kulturális preferenciák állandó mozgásban vannak. Mindezért e lépcső lehetőséget biztosít az előző négy pont terepéből kimaradt, de azokkal ellentétben nem álló szempontok bevonására. Feltételezhetően a teszt korábbi pontjainak megfelelő jogszabályok elenyésző kisebbsége akadna csak fent ezen a rostán. Vegyük példának az 1231. évi 2. törvénycikket a főpapkak a székesfehérvári törvénynapokon való megjelenési kötelezettségéről. E jogszabály esete jól mutatja, hogy az élet minden területét átható változások kizárják értelmezhetőségét. Nincs ma olyan intézmény, amely a törvénynapokkal jellegében párhuzamba volna állítható, ráadásul az állam és az egyház szétválasztása nem engedi, hogy egy törvényhozó-törvénykező szerv munkájában bármely egyház képviselője e funkciójánál fogva részt vegyen.

Tisztában vagyunk vele, hogy az a vád érhet bennünket, hogy az általunk alkotott konstrukció a történeti alkotmány valamennyi elemét kiszűri. Annak igazolására, hogy ez nem állja meg a helyét, álljon itt példának a törvények kihirdetéséről szóló 1868. évi 3. tc., amely az összes fent vázolt kritériumnak megfelel.

A történeti alkotmány munkafogalmának bevezetésével arra törekedtünk, hogy egy számos vitát kiváltó alaptörvényi rendelkezés alkalmazhatóságát elősegítsük. Mivel a téma hagyományos kezelését a rövidesen hatályba lépő Alaptörvényre tekintettel a továbbiakban nem tartjuk eredményre vezetőnek, ezért egy újszerű megközelítést ajánlunk, melynek részletes kidolgozása további elemzéseket igényel. Olyan objektív kritériumrendszer felállítására törekedtünk, amely amellet, hogy támpontokat ad, kellően rugalmas elemeket is tartalmaz, ezért irányítúként szolgálhat a jogértelmező számára egy sok évszázadon át felhalmozódott joganyagban való tájékozódáshoz.

⁸⁰ Magyarország nemzetközi jogi kötelezettségeinek teljesítése érdekében biztosítja a nemzetközi jog és a magyar jog összhangját.”

Az ezerarcú hóhér

Írta: Hederics Viktor

Tisztelt Hölgyem!

Amennyiben Ön képes elolvasni remegő kézírásomat, melyet egy már amúgy is vérfoltos pergamenre írtam sietve, rendkívül szerencsésnek mondhatja magát. Egy örökké őrlődő, középutat kereső ember utolsó gondolatait tartja most a kezében. Azért írom e levelet, mert szeretném, ha néhány megkínzott, megnyomorított és kivégzett emberen kívül valami olyasmit hagyhatnék e világra, ami túlmutat önnön halandóságomon. Bízom benne, hogy az általam leírtak elegendő felismerést tesznek Önben, mert számomra csak élethossznyi szenvedés tudta felnyitni a szememet. Kívánom továbbá, hogy ha szemernyi részvéttel is viseltetik irántam majd a levél elolvasása után; rebegjen el egy imát, hogy az Úr láthassa, hogy bár a Pokol kénköves bugyraiban lángolok mindörökké, de a lelkem akkor is a Mindenható Mennyelek felé tette meg első és utolsó szárnycsapását életem végső napjaiban.

Ennél rosszabb körülményeket keresve sem tudtam volna találni az írásra. A börtöncellám falai dohosak, a padló emberi ürülék szagát árasztja magából, és az egyetlen fényforrás nem más, mint egy alig-alig pislákoló fáklya. Bocsássza meg kérem a tömör mondatokat, a rövid leírásokat, de sürget az idő, és néhány óra múlva távozok az élők sorából. Nem szépítem, rászolgáltam; kivégeznek és meghalok.

Néhány nappal ezelőtt még ugyanazt tettem, amit már három évtizede végzek törhetetlenül, és amit a fiam is tenni fog, ha majd elég erős lesz, hogy a feje fölé emeljen egy embernyi hosszúságú pallost. A mi foglalkozásunk nem túlságosan népszerű manapság, és eme mesterség apáról-fiúra öröklődik. Hajdanán, mikor egy halálos ítéletet valaki beteljesített, általános társadalmi elismerést kapott jutalmául, hiszen a gyilkolás terhét nem nekik kellett viselniük. Ez talán érthető is, hiszen régebben sokkal kevesebb bűn nyomta az emberek terhét, kevesebb halálos ítélet született és ennyi, kínzásokról született rémhír sem látott napvilágot. Akkor még az „igazság papjai” voltunk, az írott és íratlan erkölcsi szabályok rendíthetetlen védelmezői, akik életüket és lelküket annak szentelték, hogy megbüntessék a társadalom ellen vétkezőket.

Elárulom Önnek, hogy cseppet sem volt könnyű hóhérrá válnom. Mikor fiatal voltam, a bakók már céhekbe tömörültek, és bár a mesterség örökíthető volt; először hóhérségdként kellett bizonyítanom. Legfőbb mesterem természetesen az édesapám volt. A házunk messze a város határain kívülre esett, mert bár szükség volt ránk, de az emberek mégis úgy viselkedtek a közelünkben, mintha pestist terjesztő patkányok lettünk volna. Ezt egy idő után megszoktam, de minden egyes megvető pillantás, minden egyes lekicsinylő grimasz kérlelhetetlenül ejtett sebet a lelkemen. Gyakran ez könnyítette a munkámat, mert lovalt a tehetetlen fájdalom. Visszatérve inaséveimre, meglepően nehéz dolgom volt. Kortársaimmal ellentétben rendkívül gyorsan megtanultam írni-olvasni, hogy képes legyek megérteni azokat az írásokat, amiket hajdan élt bakók és orvosok hagytak a céhre.

Hatalmas tévhit, miszerint a hóhérok nem mások, mint nagydarab, félmeztelen férfiak, akik fekete csuklyát viselnek a fejükön, és ahhoz is túl ostobák, hogy beszéljenek. A régi szövegekből megtudtam, hogy régen még nők is dolgoztak bakóként, és egykoron hatalmas versengés folyt egy ilyen állás betöltésének lehetőségéért. Nos, inasként töltött első éveimben mást se csináltam, csak a könyveket bújtam, annyit tudást szívva magamba az emberi testről, amennyit csak tudtam. Sajnálatos, de a természetben egyedülálló emberi test végtelen számú lehetőséget kínál a fájdalomokozásra. Mikor már eléggé megerősödtem lelkileg, édesapám elvitt életem első kivégzésére. Nem szégyeltem bevallani, hogy szabályosan rosszul lettem a szagtól, amit ott lenn, a tömlőcben éreztem. Mindent betöltött a félelem, a vizelet és a közlő halál fertelmes büze. Először láttam akkor kínzókamrát, és dacára kemény tanulásomnak, a falon lógó eszközöknek még a felét sem ismertem fel. A halálos ítélet végrehajtása ezúttal apámra hárult, és hatalmas megkönnyebbüléssel figyeltem, ahogy dolgozott. Gyorsan, biztosan, de cseppet sem erőszakosan egy kendőt kötött a megkötözött elítélt fejére, majd egy emelvényen lévő tuskóhoz vezette őt. Hármunkon kívül csak néhány idősebb hóhérségéd volt jelen, és persze egy pap, általános undorral az arcán, unottan morogva a hiábavaló imákat. Mikor apám az elítélt fejét a tuskóra hajtotta, felemelte a hóhérbárdot, és egyetlen, biztos csapással lefejezte a férfit. Mindez azért volt megkönnyebbüléssel párosuló meglepetés számomra, mert eddig sehogy sem tudtam elképzelni egy szabályos kivégzést. Bevallom, ennél sokkal rettenetesebbre számítottam, noha szerintem egy emberi élet elvétele amúgy is rettenetes, légyen az egy bűnös vagy akár ártatlan lélek. Bár édesapám valóban barna mellényt és fekete csuklyát viselt, de egyetlen szóval, egyetlen durva mozdulattal sem tett kárt feleslegesen a halálra ítélt személyben. Édesapám később elmondta, hogy a kivégzés előtt a hóhér szakértelmében bízva az elítéltek sokkal könnyebben fogadják a biztos halált.

A mestermunkámat megelőző években már a hóhérmunka gyakorlati oldalával ismerkedtem. Először disznókat boncoltam, hiszen az ő szervezetük hasonlít leginkább az emberéhez, majd emberi hullákon folytattam a tanulmányozást. A kínzókamrát és a városban felállított, kőből épített bitót heti rendszerességgel látogattam. A mestermunkám első hallásra egyszerűnek tűnt: egy hibátlan kivégzést kellett végrehajtanom, lefejezés pallossal. Jobban izgultam, mint maga az elítélt, de...

Elnézést, lassan kifutok az időből. Úgy érzem, mintha önmagamat mentetném Ön és Isten előtt. Amint láthatja, egyiket sem érdemes tennem, mert mindkettővel elkéstem. Életem utolsó három évtizedében minden elhivatottsággal azon dolgoztam, hogy az emberiséget szolgáljam egy olyan munkával, ami a sintérek és a koldusok tevékenységéhez hasonló megbecsüléssel párosult. Nem bántam, hogy sárga és piros ruhát kellett viselnem azért, hogy az emberek láthassák: más vagyok, mint ők, becstelen szakmát űzök. Nem bántam, mert legbelül mindig is tudtam, hogy jót cselekszek. Valakinek ezt is meg kellett tenni, ahogy mártíroknak is meg kell halniuk azért, hogy bizonyítsák hitüket. Én is hiszek Istenben, és hiszek abban, hogy ha megengedi mindazt a fertőt, ami világunkat beborítja, hát tegye lehetővé azt is, hogy valaki megbüntesse azokat, akik a fertőt terjesztik. Kérem, ne értse félre, én sosem büntettem. Érzelmek nélkül végeztem a feladatomat, legyen szó akár kínvallatásról, akár kivégzésről. Tisztában voltam vele, ha én nem hajtom végre a sokszor túlságosan is kegyetlen bírók ítéletét, akkor más fogja, és lehet, hogy egy másik bakó sokkal rettenetesebb eszközökhöz folyamodik majd, mint én.

Soha, egyetlen hóhér sem merte volna megtenni azt, amit én tettem néhány nappal ezelőtt. Egy nemes, aki nappal leköpött volna a nyílt utcán, késő éjjel magához hívatott. Köztudomású volt, hogy a bakók szakértelme még a város legjobb orvosait is túlszárnyalja, hiszen mi ismertük az emberi testet a legtüzetesebben. Egyetlen pillantással felmértem a férfit, és még avatatlan szem is láthatta, hogy az

illetőt már napok óta kínozza a sebláz. Az orvosok a legvégső pillanatig hitegethették a szerencsétlent a gyógyulás fals reményével, ostoba sarlatánok módjára mindenféle kenőcsöt megvetethettek már a férfival. Nos, a férfi haldoklott, de erről neki fogalma sem volt. Én tudtam, hiszen egy aprócska vágás is eredményezhet seblázat a testben, az pedig egyenes út a fertőzésig, amit a szív pumpál a test minden egyes porcikájába, egészen addig, míg a szív maga egészen fel nem adja a harcot az egyre hatalmasabb betegség támadása ellen. Nem tehettem mást, mint hogy megmérgeztem a nemest. Bár komikusan hangzik ez egy hóhér szájából, de nem akartam, hogy szenvedjen. Ártatlanul ne. Hazudtam neki, és azt állítottam, hogy a zsebemből előhúzott fiolában egy gyógyital van, különböző füvekből főzve. Ez igaz is volt, de én akkora dózist öntöttem a reszkető férfi szájába, ami egy ökröt is leterített volna, nemhogy egy beteg embert. Igazam volt, és a nemes szíve néhány perc múlva megszűnt dobogni.

Azt hiszem, a továbbiakat nem szükséges részleteznem. A testőrök azonnal elfogtak, majd a bíró halálra ítélte. Minden tulajdonomtól megfosztottak, és hamarosan az életemtől is meg fognak. Mindig is azon igyekeztem, nehogy rosszat cselekedjek hóhéreként, nehogy olyat tegyek; ami ellenkezne az egykori bakók rendíthetetlen erkölcsi szabályaival; most pedig jót szerettem volna cselekedni, de mégis belebuktam. Azt hiszem, ez így rendeltetett. Bocsásson meg kérem, de időm már vészesen a végéhez közeledik. A levelet megőrizheti, eldobhatja vagy akár közszemlére is teheti, nekem már mindegy. Búcsúzik Öntől, és fogadja hálámat, amiért elolvasta keserű életem rövid történetét.

Remélem, hogy pallossal fejeznek le. A bárd éle gyakran kicsorbul, és a tompa él borzasztó munkát tud végezni. Nem elég, hogy nem szeli át teljesen a nyakcsigolyákat, de az össze-vissza himbálózó fejre még egyet ütni kell, miközben a szétzúzott nyakból szanaszét spriccel a vér. A pallossal nem csak csapó, hanem vágó és csapó mozdulatot is lehet tenni egyszerre, ami végtelenül meggyorsítja a lefejezést. A fejem így nem fog messzire repülni, hanem lágyan; a föld vonzásának engedve az emelvényre hullik majd...

Felhasznált irodalom:

Dr. Mezey Barna: Kínzás, kinszenvedés, kivégzés, In: Rubicon folyóirat, 2006/07 szám

A Magyar Állam- és Jogtörténeti Tudományos Diákkör (MÁJT TDK) ebben a szemeszterben is sok szeretettel várja az érdeklődő hallgatókat. Üléseink – évtizedes hagyományainkhoz híven – heti rendszerességgel kerülnek megszervezésre. A 2011/2012. I. félév során eddig főként a peres eljárás menetével kapcsolatos kérdéseket, a bizonyítási eljárás, illetve a büntetés-végrehajtási jog fejlődésének főbb lépcsőfokait állítottuk középpontba, de e vonaltól elszakadva vizsgáltuk a jövő éj elején hatályba lépő Alaptörvénynek köszönhetően újból aktualitást nyert Szent Korona-tant is. Októberben az egyetem falain belüli előadások voltak többségben, míg a november az intézménylátogatásokra helyezünk nagyobb hangsúlyt. A szemeszter két utolsó ülése alkalmával a Kozma utcai börtönbe és a Parlamentbe fogunk ellátogatni.

Azok számára, akik csak most kapcsolódnak be diákkörünkbe, illetve akik esetleg lemaradtak volna egy-egy ülésünkről: október első szerdáján a lócsei fehér asszony perének részletei kerültek terítékre. Barna Attila tanszékvezető úrtól (Széchenyi István Egyetem) megtudhattuk, mi volt Jókai Mór hasonló című könyvének történelmi alapja, illetve, hogy milyen legendák övezik Géczy Julianna alakját.

Ezt követően a jog és az irodalom határterületével foglalkozhattunk Kiss Anna (Országos Kriminológiai Intézet) jóvoltából. Az előadáson hallottak alapján bátran tudom ajánlani minden kedves olvasónknak a szerző „Büntények a könyvtárszobából” című könyvét, amely nemcsak izgalmas olvasmány, hanem a jog területén is kamatoztatható tudás forrása.

A félév eddigi legnépszerűbb programjának Barta Róbert nürnbergi perről szóló előadása bizonyult. A későn érkezők sajnos már csak állva hallgathatták a debreceni egyetem Történelmi Intézetének docensét. Az este folyamán megismerkedhettünk az eljárás előzményeivel, lefolyásával, az ítéletek tartalmával, és természetesen az izgalmas részletekből sem volt hiány.

Október utolsó hetében lehetőségünk nyílt betekinteni a rendőrség működésének történetébe és jelenlegi munkájába. A Rendőrség-történeti Múzeumban két nyugdíjas nyomozó mesélt nekünk a szakma rejtelméről, a leggyakoribb bűncselekménytípusokról és az alkalmazott felderítési módszerekről.

A novemberi első TDK ülésen tanszékünk professor emeritusa, Máthé Gábor mesélt nekünk a Szent Korona-tanról, annak történelmi gyökereiről és mai vonatkozásairól. A családi légkörű ülésen kötetlen beszélgetés bontakozott ki a résztvevők között, ahol mindenki feltehetette az őt foglalkoztató kérdéseket, majd az ülés végén egy nagyon érdekes beszélgetés bontakozott ki.

Reméljük, ez a rövid áttekintés mindenkiben kedvet ébreszt ahhoz, hogy a következő félévben is részt vegyen a TDK tartalmas és színvonalas programjain. Szeretettel várjuk a régi és új érdeklődőket egyaránt!

Írta: Losonczy Eszter

Miért gyere MÁJT TDK-ra?

- mert magyar jogtörténeti diákkörünk az értékes tudományos munka és a jó hangulatú együttlétsajátos ötvözete
- a tanulságos előadásokból és programokból olyan plusz információkkal gazdagodhatsz, amelyek további tanulmányaid és munkád során segítségére lehetnek
- lehetőséged nyílik az egyetemi oktatók személyes megismerésére és a velük való kötetlen beszélgetésre
- az egyetemi kavargásban nyersz egy biztos pontot, egy „békés szigetet”, ahol egy szűkebb baráti csoportban dolgozhatsz, gondolkozhatsz, valamint nyerhatsz értékes tanácsokat a felsőbb évesektől az egyetemi életben való eligazodáshoz
- bátorítunk az együtt gondolkodásra, a vitára, a tudományterülettel való mélyebb foglalkozásra, publikálásra akár szóban a TDK ülésein, akár írásban a Joghistoriában

**tudomány • barátság • programok • vitakör • MÁJT TDK
minden héten szerdán 18 órakor**

Figyeld programjainkat a www.majt.hu –n, a tanszék hirdetőtábláin vagy a **Facebook** oldalunkon!

IMPRESSZUM

Kiadó: ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Állam- és Jогtörténeti Tanszék

Felelős szerkesztő: dr. Gosztonyi Gergely

ISSN: 2062-9699

Szerkesztette: Losonczy Eszter

Munkatársak: Barta Áron, Hederics Viktor, Ihász Péter, Kepler Norbert, Körmendi Tamás, Körmendi Zsófia, Milánkovich András, Mireisz Tímea, Nikula István, Losonczy Eszter, Palguta Virág, Szentgáli-Tóth Boldizsár Artúr, Szeredi Kristóf, Szabó Anna

Borítóterv: Barta Áron

Tördelés és korrektúra: Losonczy Eszter